

Tore Frängsmyr disputerade den 20 maj 1969. Promotionen ägde rum tio dagar senare. Av en ren slump råkade hans lärare, Sten Lindroth, vara promotor det året.

Vetenskap och historia

Ett samtal med Tore Frängsmyr

Thomas Karlsohn

I det förra numret av *Arche* tryckte vi en intervju med Karin Johannisson. Nu fortsätter vi med ytterligare ett samtal där en idéhistoriker står i fokus. Denna gång är det Tore Frängsmyr som kommer till tals. Frängsmyr var mellan 1982 och 2007 professor i vetenskapshistoria vid Uppsala universitet. Från 2002 var han innehavare av den så kallade Hans Rausing-professuren, en tjänst som är placerad vid avdelningen för vetenskapshistoria inom institutionen för idé- och lärdoms historia. Frängsmyr disputerade 1969 på avhandlingen *Geologi och skapelsetro: Föreställningar om jordens historia från Hiärne till Bergman*. Han har därefter givit ut en lång rad skrifter, både internationellt och i Sverige. Han har även skrivit flera översiktsverk, bland annat *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år*, volym 1-2 (2000), som är det mest omfattande. Frängsmyr har alltsedan ungdomsåren varit aktiv i offentligheten som tidningsskribent, ofta som universitets- och utbildningspolitisk debattör. Han är ledamot i en rad akademier och lärda samfund, och han har tilldelats ett antal priser och utmärkelser för sin forskning och sitt författarskap. Samtalet mellan Tore Frängsmyr och Thomas Karlson ägde rum i februari 2015

Thomas Karlsohn: Om vi inleder med att du berättar någonting om din bakgrund, om din uppväxt och vad du själv tycker är intressant och relevant av den berättelsen. Kan vi börja där?

Tore Frängsmyr: Jag kommer från Västerbotten, från bondemiljö eller proletär miljö om man så vill. Det var så att min pappa var småbrukare. Det betydde att man hade ett litet jordbruk som man inte kunde leva på, men som hjälpte familjen att överleva. Det räknas som småbruk när man har under tio hektar jord, och vi hade hälften av det ungefär. Vi hade bara två kor och en gris till hushållet och vi var åtta barn, så det är klart att omständigheterna var väldigt knappa. Jag var den första som fick fortsätta att läsa.

TK: Var fanns du i syskonskaran?

TF: Jag var nummer fem, född 1938. De som föddes före mig kom alla med ett års mellanrum, så det var tätt. Anledningen till att ingen av mina äldre syskon fått läsa vidare var att det inte fanns någon realskola på orten. Det fanns över huvud taget inga möjligheter. Men även om det hade funnits möjligheter så hade det inneburit ekonomiska bekymmer. Det gjorde att när jag själv skulle börja läsa så fick jag ta ett lån, ett vanligt banklån med tolv procents ränta tror jag. Man hade förbisett att det var på det sättet människor med min bakgrund behövde hjälp. Men när jag sedan kom till universitetet så fanns det hjälp att få. Då fick man så kallade grötstipendier. Det var stipendier som skulle räcka till månadshyran och två mål mat om dagen i tre år. Då gick det bra. Flaskhalsen var tidigare, i gymnasiet. Jag var tvungen att bo inackorderad i Skellefteå trots att det bara var två mil till min hemby. Det gick helt enkelt inga bussar.

TK: Du säger att du kommer från enkla förhållanden. Fanns det ett bildningsintresse i ditt hem? Hade ni böcker? Fanns det någon sådan tradition inom familjen?

TF: Nej, det fanns det inte. Det fanns ingenting sådant. Inga böcker annat än en postilla och några folkklivsberättelser. Allt var präglad av religionen, av Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Dess ledare på 1800-talet var ju Carl Olof Rosenius. Han var från Nysätra, vilket ligger mellan Skellefteå och Umeå. Hela kuststräckan är präglad av Fosterlandsstiftelsen. Det ser man när man läser litteraturen, fram-

för allt PO Enquists romaner. Han kommer från samma by som jag. Många av personerna i hans böcker kan jag namnge. Jag vet precis vilka han har skrivit om. Jag har själv bidragit med historier till hans böcker, framför allt till den bok som heter *Musikanternas uttåg*. Men även till *Hess*, där det finns många episoder från min hemby. För övrigt finns ju dessa miljöer hos Sara Lidman och Torgny Lindgren. Men de kommer från inlandet, så det är inte exakt samma sak. Men åter till din fråga om bildningsintresset – det fanns alltså bara ett religiöst intresse. Och så kan man säga att det starkaste intresset, som vi barn också tyckte om, var intresset för sång och musik. När vi gick till bönhuset för att vara med på olika sammankomster och andakter var det alltid roligast att vara med på lördagar och på söndag eftermiddag. Då var det alltid musik. Körer eller solosång – och dessutom var det kafferast, och barnen fick bullar och kakor. Till bönhuset gick i stort sett alla, utom de fem i byn som var kommunister. Det fanns alltid fem kommunister. Alla andra gick dit eftersom det var så man träffades. Det var en social miljö även för dem som inte direkt var intresserade av det gudsord som predikades.

TK: Finns det någon koppling från den miljön till ditt senare bildningsintresse? Man brukar ju ofta härleda den moderna bildningsdiskussionen till en religiös och ibland specifikt pietistisk kontext – bildningstanken är beroende av idén om själens utveckling och av föreställningen om den ofullkomliga människans strävan mot fullkomlighet. Likaså har många pekat på att det finns en förbindelse mellan läseriet i väckelsekristen tradition och de idéer om läsande som formats i folkbildningsdiskussionen. Kan du se sådana kopplingar om du går till din egen privata historia?

TF: Det är en svår fråga. Jag vet att jag har funderat på den ibland. Ronny Ambjörnsson har ju också poängterat att dessa människor var läsare i betydelsen att de ville bilda sig en egen uppfattning. Men jag tror inte riktigt att det där håller. Människor var läsare för att det inte fanns någonting annat att göra. De tyckte om att läsa enkla religiösa folklivsberättelser på sin höjd. Och så läste man postillorna. Min mamma läste ett kapitel ur en postilla varje kväll, och min morfar – som dog då jag var tjugo år – läste alltid postillan på kvällen. Det var ofta Rosenius postilla. Det fanns två varianter – en som var förskräckligt lång och en som var lite kortare. Det jag kom åt att läsa i övrigt, det fick jag genom skolan. PO Enquists mamma, Maja Enquist, kom som lärare till byn. Det var så jag lärde känna PO. Hon satte upp ett bibliotek där vi skulle få låna böcker. Men det blev ett ramaskri bara efter någon vecka, därför att det ansågs att man drog barnen från arbetet på gården. Hon fick försvara sitt bibliotek och det var många upprörda känslor. Barn skulle hjälpa till i jordbruket med ved och med att ta upp potatis. Vi fick potatislov en eller två dagar varje höst för att jobba hemma. Men genom Maja Enquists bibliotek fick jag tillgång till böcker som jag inte hade haft tillgång till på annat sätt. Dessutom fanns det någonting i byn som hette Blåbands-biblioteket. Vid sidan om Fosterlandsstiftelsen fanns det nämligen också en Blåbands-förening som naturligtvis var religiös och inriktad på nykterhet. De hade ett litet bibliotek, det kan ha varit fem, sex hyllmeter kanske. Det var en av byborna som hade hand om det, och där fick man låna och skriva upp sig i en bok. Där fanns det också en del världslig litteratur, men inte var det mycket. Jag vet att de hade en titel av Vilhelm Moberg som blev mycket ifrågasatt eftersom den inte var religiöst uppbygglig. Det var allt som fanns av intellektuell stimulans.

TK: Och det drogs du till?

TF: Ja, jag tyckte tidigt att det var väldigt roligt att läsa. Från början var det berättelser av olika slag. Men jag var inte intresserad av *Pojkarnas äventyrsbok* och liknande. Jag var inte intresserad av sådant, jag läste mer om miljöer. Jag läste mer flickböcker egentligen – sådant som utspelade sig i skolmiljö och så vidare. Lite stillsammare saker. Och tidigt hittade jag skildringar av kompisgäng som gjorde saker tillsammans, exempelvis kvarterstidningar eller stenciltidningar. Det tyckte jag om att läsa. Sedan började jag själv skriva i tidningen när jag var fjorton år.

TK: Vilken tidning var det?

TF: Det var *Norra Västerbotten*, som var liberalt frisinnad och gavs ut i Skellefteå. Jag började med att skicka in en notis från någon liten skidtävling vi haft, det var väl en fem sex rader. Och då fick jag ett uppmuntrande brev i retur. De skickade en fickalmanacka och hälsade välkommen åter. Jag tyckte

det var fantastiskt roligt. De två ämnen som fanns att skriva om, det var idrott och bönenöten. Det fanns inget annat. Ordet fickpengar var inte ens uppfunnet. Jag skaffade mig de fickpengar som inte fanns genom att skriva i tidningen. Jag minns mycket väl den första gången jag fick en liten utbetalning. Från början visste jag nämligen inte att man skulle få betalt. Men sedan var det någon som berättade vad man kunde få i arvode. Det var tre kronor för en notis och åtta öre raden för större artiklar. Den första utbetalningen kom på midsommarafton. Det måste ha varit det år då jag skulle fylla femton lite senare under sommaren. Summan var sjutton kronor och fyrtiofem öre. Det var ganska bra, man hade ju aldrig några pengar annars, förutom när man hjälpte någon bonde med ett eller annat.

TK: Var du den enda i syskonskaran som slog in på den här banan?

TF: Ja, så var det. Rent kronologiskt borde något av mina äldre syskon ha kunnat börja i realskolan. Men det kom liksom inte på fråga. Det var självklart att det bara var lärarens barn som skulle gå. Och så någon av de andra som hade det lite bättre ställt. Men när jag var i skolåldern var läraren påstridig. Vi var tre stycken som var lite duktigare. Det var jag och två flickor, och jag och den ena flickan började. Men den tredje fick inte börja. Det sades att föräldrarna inte ville att hon skulle få gå och läsa om darwinismen och liknande saker. Uttrycket »att studera bort tron« har figurerat i olika sammanhang. Bland annat har PO Enquist tagit upp det i någon av sina böcker. Och det är nog riktigt att det uttrycket florerade. Hur som helst var det inte aktuellt att någon före mig skulle studera. Men senare var det flera av mina syskon som skaffade sig utbildningar, bland annat genom Hermods. En av mina bröder blev bonde och stannade kvar i byn. Det var socialdemokraternas skolpolitik som gjorde att det inrättades realskolor i snart sagt varje socken. Jag fick åka buss till min skola, det var sju kilometer dit från mitt hem. Och sedan, efter realskolan, började jag på läroverket i Skellefteå där jag gick allmän linje.

TK: Och det var självklart att du skulle fortsätta?

TF: Nej, det var det inte alls. Men lärarna tyckte att jag skulle fortsätta, och jag var själv intresserad. Vi var tre stycken – tre pojkar – som kom att fortsätta. Ingen av flickorna fortsatte. Jag tog realexamen 1955, och år 2005, när det var femtio år sedan, hade vi en återträff. De allra flesta fanns kvar. Många av flickorna var egentligen duktigare än vi pojkar var. Några av dem hade blivit småskolelärarinnor. Ett par hade blivit hushållslärare. En blev telefonfröken på Televerket. Jag vet inte hur man ska tolka det. Men det var inte naturligt för flickorna att fortsätta. För mig var det tydligen annorlunda. Det berättas att jag när jag var fem eller sex eller sju år fick frågan om vad jag skulle bli när jag blev stor. Då sade jag »präst eller skollärare«. Det tyckte man var vansinnigt roligt, och det roliga låg ju givetvis i att det var förmätet att ha så oerhörda framtidsplaner. Men det var inget påhitt från min sida, tror jag. Jag var intresserad av de yrken jag nämnde. Jag tyckte väl det såg trevligt ut att stå och prata i en predikstol. Det var intressant och spännande.

TK: Hur och vad läste du?

TF: Jag läste i princip allt jag kom över. Ibland kom jag över böcker som var alldeles för svåra, som jag lämnade och blev lite avskräckt inför. Men i stort sett var det väldigt roligt. Och så kombinerade jag läsandet med skrivande.

TK: Du fortsatte alltså att skriva i tidningen?

TF: Ja, jag jobbade på tidningen under somrarna och på helgerna. Det handlade hela tiden om att tjäna pengar. På helgerna jobbade jag på sportredaktionen, och det var full rulle med alla fotbollstabeller och liknande som skulle göras i ordning. Mellan varven gjorde jag också reportage. Jag köpte en liten lådkamera för åttiofem kronor. Man fick tio kronor per publicerad bild, och jag cyklade omkring i byarna och gjorde reportage och var ganska aktiv. När de manuella telefonväxlarna i varje by lades ner och automatiserades åkte jag till exempel runt och pratade med folk och tog bilder. En tant hade suttit och skött växeln i trettiofem år, en annan hade suttit i tjugosju år. Det var ett ganska typiskt upp-

drag. Man kallade det för returinformation – man skrev om små föreningar och deras verksamhet. Det kunde vara religiöst eller exempelvis tjurhållarföreningar, om du vet vad det är? Ja, det är alltså när bönderna går ihop och en håller med den tjur som ska betäcka korna. Reportagen speglade i alla fall livet i byn, även om de kanske var innehållslösa. Byborna tyckte det var roligt att läsa i tidningen, trots att de redan kände till allt som stod där.

TK: Det blir ju någonting annat när det står i tidningen.

TF: Ja, just det. Men ibland fick jag även göra stora reportage. När Snoddas, som var enormt känd, kom så gjorde jag en intervju med honom. Och astronomen Knut Lundmark kom och höll ett föredrag som hade titeln »Men Bibeln hade rätt...«, där han bland annat menade att Betlehemsstjärnan var en supernova som exploderat. Det kom så mycket folk att han fick dubblera föredraget. Alla ville höra att Bibeln hade rätt.

TK: Och det var ju en typ av föreställningar som du kom att syssla med i din forskning senare, i din avhandling exempelvis – skapelsetron. Men din bakgrund, den skolning du fick, tycker du att den har påverkat dig senare, till exempel i din gärning inom akademien? Jag tänker framför allt på att du alltid har varit en väldigt snabb och produktiv skribent. Du har haft en fokusering i ditt skrivande som inte är alla förunnad i vår bransch. Har den typ av skolning du fick påverkat dig i det avseendet?

TF: Ja, det är klart att det har. Jag har alltid haft lätt för att skriva.

TK: Du har aldrig hamnat i några kreativa kriser?

TF: Nej, jag har aldrig bitit på pennan. När jag cyklade hem till redaktionen från mina reportage, då tänkte jag ut hur jag skulle formulera ingressen och hur jag skulle börja artikeln. Jag hade i stort sett hela artikeln klar för mig. När jag var framme var det bara att sätta sig ner och börja skriva.

TK: Har du arbetat likadant sedan när du har koncipierat böcker? Har du ett grundschema klart för dig redan från början? Vet du redan vad du vill säga när du sätter igång? Många arbetar ju på annat sätt – man låter framställningen växa fram successivt. Hur har det varit för din del?

TF: Det är svårt att säga, det är både och. Jag har nog ganska ofta haft en klar bild av vad jag ska göra – men det hindrar ju inte att man styr om under resans gång ifall det behövs. Men jag har också sett bekanta, kolleger och vänner, som haft väldiga problem och grubblat enormt över hur de ska göra. De har bitit mycket länge på pennan innan de kommit igång. De problemen har jag aldrig haft, och där tror jag att mitt tidiga skrivande har haft stor betydelse. Jag vet det naturligtvis inte säkert, men mitt skrivande har i alla fall fungerat väl.

TK: Om vi går händelserna lite i förväg och talar om akademien så är det mitt intryck att vi väldigt sällan talar om den allra mest centrala saken för oss, nämligen att skriva. Det som vi alla sysslar med och brottas med dagligen, det talar vi väldigt lite om. Det är i alla fall min erfarenhet – de konkreta och hantverksmässiga aspekterna, frågorna om *hur* vi egentligen gör, de behandlas egentligen inte i seminarierummen. Det har ofta varit negativt, inte minst för yngre personer som ska skolas in i professionen. Hur ser du på den saken? Har du bara arbetat med skrivandet som någonting naturligt, eller har du haft aktivt utbyte med andra kring vad det innebär att skriva?

TF: Jag tror precis som du antyder att det finns behov av en sådan diskussion. Eller det finns egentligen två behov. För det första kan man tala om det innehållsliga, om hur man exempelvis skapar en fungerande disposition. Det är någonting som jag har i allt jag skriver – en medveten disposition. Även om jag bara skriver en kort artikel på en A4-sida har jag en uttänkt ordning som jag håller mig till. För det andra kan man tala om det rent praktiska – hur man skriver mellanrubriker eller formalia. Jag har ju som du vet skrivit en liten handbok kring dessa saker, en bok jag skrev ganska snart efter att jag disputerade för fyrtio år sedan. Häromdagen bad man om att få trycka upp den igen.

TK: Vi har använt den även i Göteborg.

TF: Ja, och jag har själv undervisat på den. Jag vet inte exakt hur den används nu, men jag är glad att de ville trycka den igen.

TK: Om vi då går vidare och återknyter till läroverket. Hur såg ditt liv ut då?

TF: Jo, jag vet att det här med studieovana miljöer har en stor betydelse. Jag hade ju ingen att fråga och diskutera med om vad jag skulle läsa eller inte läsa. När jag kom till fjärde året i realskolan uppkom frågan om man skulle välja franska som frivilligt ämne. Och jag hade en period då jag var lite skoltrött, som det heter nuförtiden, så jag läste inte franska. Men så kom lärarna och tyckte att jag skulle fortsätta. Särskilt minns jag en svensklärare – som också var rektor och som nog är den bästa läraren jag haft. Både PO Enquist och jag hade denne lärare. Jag minns att jag skrivit en uppsats som han särskilt uppskattade, och att han då sade att Sjöbotten – så hette byn vi kom ifrån – hade fått en värdig efterträdare till PO Enquist. Det var ju lite roligt. Jag kände PO väl, vi spelade fotboll tillsammans och så. Han hade redan på den tiden rykte om sig att skriva bra. Hur som helst, lärarna tyckte att jag skulle fortsätta. Och så fick jag tips om en person som läste franska i Uppsala. Jag tog kontakt med honom och tenderade av franskan. Och sedan fick jag börja vid läroverket.

TK: Hade du redan vid den tiden ett särskilt intresse för historia?

TF: O ja. Framför allt för litteraturhistoria och filosofihistoria. Och utan att vara för skrytsam kan jag säga att jag låg långt före de andra. Jag gick till stadsbiblioteket i Skellefteå och lånade romaner.

TK: Gjorde du det helt på egen hand, eller hade du vägvisare och mentorer?

TF: Nej, det var helt på egen hand. Jag kan som exempel nämna att Ivar Lo Johansson kom ut med en bok som heter *Författaren*. Där skrev han om sina författarkollegor, men använde bara initialer. Jag tyckte det var oerhört spännande att lista ut vilka det var. Så började jag prata med en gammal stöt som var lektor. Jag hade honom inte som lärare, men vi dryftade initialerna och Ivar Lo, och det visade sig snart att jag kunde fler än han. Jag var lite av en kalenderbitare kan jag säga. Och filosofi det läste jag också tidigt. Alf Ahlbergs filosofihistoria och Bertrand Russells historia i svensk översättning. Ahlbergs genomgång är ju en bok man använder vid folkhögskolor och liknande, men den passade mig bra. Historia däremot var jag intresserad av automatiskt skulle man kunna säga. Jag hade väldigt lätt för årtal och det har jag fortfarande. Men när jag sedan kom till universitetet så läste jag faktiskt aldrig historia. Då läste jag teoretisk och praktisk filosofi och litteratur, och sedan gick jag över till lärdomshistoria.

TK: Var kom detta filosofiska och litterära intresse ifrån?

TF: När det gäller det litterära så kom det sig helt enkelt av att jag tyckte så mycket om att läsa skönlitteratur. Jag läste väldigt osorterat allt jag kom över. Och så var jag lite av en ungdomsromantiker. Jag började skriva dikter tidigt. Filosofin intresserade mig för alla tankar som de gamla filosoferna hade tänkt kring vad allt bestod av och så vidare. Men jag hade ingen ledning, förutom en del av den rektor som jag nämnde tidigare. Han inspirerade mig och var något av en mentor. Bland annat var han ledare för en studiecirkel om modern litteratur. Det var mest äldre tanter i sextiofem-och-ett-halvtårsåldern som deltog. Och så någon äldre man. Men så sade rektorn att jag kunde komma och gå den här kursen. »Det kanske vore intressant för dig«, sade han – och jag anslöt mig och cyklade de sju kilometerna ner till samhället för att vara med på träffarna. Jag vet egentligen inte hur mycket han betytt, men just det där att han som vuxen och lärare visade intresse för mig, det bidrog ganska mycket. Denne rektor hette för övrigt Nils Gustav Nilsson. Men när han hade varit rektor för realskolan i Bureå bytte han namn till Orméus. Honom sammanträffade jag med långt senare när jag var professor i Linköping.

TK: Om vi håller oss kvar vid ditt tidiga studieintresse – din berättelse ger vid handen att du ville odla din bildning snarare än att du tidigt drevs av karriärambitioner och förhöll dig instrumentellt till kunskapen. Din önskan om att bilda dig var central om jag förstår dig rätt. Och när vi är inne på det spåret vill jag stanna upp just vid bildningsfrågan. Den finns ju närvarande i många av dina texter. Folkbildningstanken har varit viktig för dig och du har som akademiker riktat dig till olika publikter. Ordet bildning finns redan i underrubriken till din svenska idéhistoria. Hur ser du på bildningsbegreppet?

TF: Det är ett väldigt stort ämne. Men jag kan försöka dra i några trådar. I det stora perspektivet har jag nog ett slags idealistisk inställning om att vi lär oss mer om livet och människorna om vi bildar oss – om vi läser mer, om vi läser hur andra människor har tyckt och tänkt, om vi studerar historien och ser hur människor har reagerat eller hur de har ansträngt sig och försökt få inblick i tillvarons mysterier. Jag vet inte riktigt hur jag ska uttrycka det, men man kan väl säga att om man har läst vissa böcker som har gjort stort intryck på en, någon filosof eller så – då känns det som att man har blivit berikad.

TK: Och det har ett egenvärde?

TF: Ja, egenvärdet går ut på att man inbillar sig att man förstår världen något lite bättre. Det här med yrke och karriär spelade inte någon stor roll för mig tror jag. Vad tänkte jag då bli? Jo, jag tänkte bli journalist. Det var det viktigaste. Sedan tänkte jag ett tag bli lärare, folkhögskolelärare. Och det är nog typiskt tror jag. Jag var inte intresserad av att domdera med tio- eller femtonåringar, utan jag ville snarare ha diskussioner med vuxna människor. Man skulle sitta och diskutera böcker tillsammans om kvällarna, böcker som alla hade läst. Sedan kom det en period då jag ville bli författare. Jag skrev ju också som jag sade dikter.

TK: Har du publicerat något av det?

TF: Ja, lite grand. Jag var med i ett gäng som gav ut en tidskrift. Den hette *Ultima*. Det var mest jag och Lennart Frick som gick på läroverket i Lycksele och som jag träffade i olika litterära sammanhang. Bland annat vid ett tillfälle då jag var sjutton år och då vi möttes på en folkhögskola. Lars Englund var med minns jag, och Sara Lidman. Och Stig Carlson som var ledare för FIB:s lyrikklubb. Harald Forss, poeten, var också där. Jag var den yngste, och jag passade även på att skriva i tidningen om det hela. Det blev en artikel med stor bild där även jag själv sitter med. Jag blev så inspirerad att jag tänkte att jag själv skulle bli författare. Men jag minns också att jag senare fått frågan om varför jag inte blev författare istället för professor – och då svarade jag ärligt att jag insåg att jag inte hade något att tillföra mänskligheten. Jag hade skrivklåda och jag ville formulera mig, och det kunde jag göra på vanlig fackprosa. Och jag har inte ångrat mig. Jag kanske inte hade fantasi nog, så mina författardrömmar gick över ganska snart.

TK: Men intresset för litteraturhistoria – som det ju hette på den tiden – bestod ändå, även när du kom till Uppsala?

TF: Ja, det gjorde det.

TK: Om vi tar det här med steget till universitetet, som ju var ett mycket större steg då än vad det är nu. Hur tog du det steget? Var det självklart?

TF: Ja, vid det laget var det självklart. Jag ville till varje pris till universitetet. Uppsala var ett paradiset som hägrade. Man talade om pärlporten och gator av guld – och det var Uppsala för mig. Det var något fantastiskt.

TK: Hade du varit i Uppsala tidigare? Eller fick du din bild genom andras skildringar?

Den första institutionsstyrelsen för ämnet idé- och lärdomshistoria i Uppsala samlad år 1976. Ordningen med sådana styrelser hade nyligen införts i svenskt universitetsväsende. Ledamöterna syns här samlade i Sten Lindroths arbetsrum på Carolina Rediviva. Från vänster Sten Lindroth, Per Sörbom (studierektor), Bo Rydén (doktorand), Tore Frängsmyr, Staffan Rune (doktorand), Anders Lundgren (doktorand) och Eva Nyström (doktorand).

TF: Nej, jag hade inte varit här. Det var två stycken i byn som hade tagit studenten före mig. Den förste hade jag sedan som lärare ett tag, och han hette Karl-Erik Fahlgren. Han blev så småningom skoldirektör i Uppsala. Den andre var PO Enquist och den tredje var jag. När jag kom hit började jag sedan läsa filosofi. Jag hade en idé om att jag skulle läsa snabbt, för jag vill utnyttja grötstipendiet. Så jag tog min fil kand på fyra terminer. Emellan dessa gjorde jag militärtjänstgöring och vikarierade samtidigt som lärare för att slippa ta av stipendiet.

TK: Och du hade litteraturhistoria som huvudämne?

TF: Ja, det hade jag som huvudämne. Jag hade två betyg i filosofi och tre i litteratur. Och så hade jag av en slump och av rent intresse börjat gå till lärdomshistoria och till Lindroths föreläsningar. Det var en kompis till mig som sade att det där är kul, det ska du gå på. När jag sedan hade gått dit några gånger kom jag att tänka på att det faktiskt var möjligt att tentera i ämnet. Så då tog jag ett betyg där och hade sedan min examen. Sedan fortsatte jag och tog sammanlagt nio betyg. Så började jag licentiatstudier i litteraturhistoria för Victor Svanberg. Men han skulle just vid den tiden avgå med pension, och hans efterträdare skulle utses. Striden stod mellan Gunnar Brandell och Gunnar Qvarnström. Jag ville ha Brandell, mest för att jag inte ville ha Qvarnström.

TK: Vad var anledningen till det?

TF: Jo, jag tyckte att Qvarnström var alldeles för okritisk och naiv i sina analyser. Jag trodde inte på hans bevisföring. Men när jag hade läst ett betyg lärdomshistoria träffade jag också Gunnar Eriksson och blev inspirerad av honom. Och han tyckte nog att det var kul att det kom någon mer som läste ämnet – de var ju så få.

TK: Vilket år är det nu ungefär? När började du gå till lärdomshistoria?

TF: Jag började licentiatstudierna i litteraturhistoria 1961. Och med professorsstriden blev jag mer och mer intresserad av att gå över till lärdomshistoria. Men det viktigaste var att Gunnar Eriksson lockade mig.

TK: Gunnar hade kommit en bit på väg vid den tiden. Han var väl på väg att disputera, vilket ju skedde 1962.

TF: Ja, jag träffade honom strax innan och var med på disputationen på våren 1962. Men så upptäckte jag att man var tvungen att ha latin för att kunna bli antagen i lärdomshistoria, och då fick jag avsätta ett år för det.

TK: Var det ett absolut krav från Lindroths sida?

TF: Ja, det var inskrivet och gick inte att göra någonting åt. Men sedan kom det också ytterligare hinder. Lindroth ville att jag skulle skriva om Ostindiska kompaniet. Jag började samla material och höll på i en termin med det. Men så upptäckte jag att jag inte kunde få ihop ämnet, att jag saknade en problematik. Så då bad jag om att få byta ämne, vilket jag sedan gjorde.

TK: Vad var det som gjorde att du fastnade för idé- och lärdomshistoria?

TF: Jag började tycka att litteraturhistoria var så fyllt av grundlöst tyckande. Det fanns ingenting att ta på. Jag skrev min trebetygsuppsats om *fin du siècle*-problematiken hos Levertin och om Sven Lidmans ungdomslyrik. Det handlade om motivet med rött och svart, döden och kärleken och om hur det motivet användes av flanörerna vid sekelskiftet. Men jag tyckte inte det fanns någonting att ta på. Det var säkert ingen dålig uppsats, jag hade till och med lyckats skaffa fram en handskrift med dikter av Sven Lidman, en handskrift som inte var känd tidigare. Det var Björn Julén – som dis-

puterade på Levertin och hade kommit in på Sven Lidman – som hjälpte mig. Men det var ändå så vagt för mig, allt inom litteraturhistorien. När jag så kom till lärdoms historia blev allt konkret. Och jag fick ett helt århundrade för mig själv. I litteraturhistoria hade jag först tänkt skriva om Hjalmar Söderberg och *Doktor Glas*, men då upptäckte jag att det fanns två eller tre till som höll på med Söderberg. Skulle jag tränga mig in med skohorn där? Nej, då började jag hellre med lärdoms historia. Där hade jag först tänkt skriva om darwinismen i Sverige, men så fann jag att Ulf Danielsson i Lund redan hade valt det ämnet. Därför gick jag över till Ostindiska kompaniet. Där hittade jag ingen klar problematik, så det fick jag lämna – och på grund av det förlorade jag ganska mycket tid. Efteråt upptäckte jag dock att det också fanns många fördelar med att bli försenad. Jag lärde mig nya saker och bekantade mig med nya områden. Men sedan blev alltså sjuttonhundralet mitt sekel.

TK: Och det är ju ett område som sedan förblivit centralt för dig och som återkommer på många håll i din produktion, även om du också orienterat dig åt andra håll i den historiska kronologin. Hur mycket inflytande hade Lindroth för ditt val av period och tema? Och hur var han över huvud taget, om du skulle beskriva honom. Vilken relation hade han till sina doktorander?

TF: Det mest framträdande var att han var trevlig och vänlig samtidigt som han aldrig släppte någon inpå sig. När man kom in på hans tjänsterum var han tillmötesgående och bad en direkt att slå sig ner. Han var alltid väldigt välvillig. Men efter fem minuter såg man att det började rycka i honom. Då ville han sätta sig och jobba. Mot mig var han i alla fall väldigt bra. Han hade ju kunnat bli irriterad när jag höll på att byta ämne. Men det blev han inte. »Det är klart att du ska byta, låt oss hitta på något nytt åt dig«, sade han. Och sedan hjälpte han mig igång med det nya ämnet om geologi och skapelsetro. Han pekade ut vilka gubbar jag kunde titta på – Hjärne, Polhem och Linné och så vidare. Det blev en början och en stomme, även om jag inte höll mig slaviskt till den. Därefter släppte han iväg mig. Han hade ingen handledning i modern bemärkelse. Man fick pula på själv och så lade man fram sina arbeten på seminariet. Men vid de tillfällena blev det rejäl handledning eller vad man ska kalla det. Han gick igenom ens texter oerhört noga, och det var mycket inspirerande. Det var enmanssuppvisningar när han satt där med böckerna vid sidan om sig, och när han tog fram och visade olika saker. Han var väldigt entusiastisk. Jag brukar tänka på det, att hans största och viktigaste insats var att han var så inspirerande.

TK: Det är uppenbart att döma av alla beskrivningar av Lindroth att han var en på vissa sätt karismatisk person. Men om du skulle karakterisera honom lite närmare – var det i de muntliga situationerna och i egenskap av lärare som han inspirerade allra mest?

TF: Ja, jag tror det. Allt han tog upp blev intressant. Han tog fram gamla dammiga luntor, och när han pratat en stund tyckte man det var oerhört intressant. Som någon sade: vilka träbockar som helst som han pratar om blir spännande. Han var så livlig och yvig i sina gester.

TK: Var det här något som ni doktorander och studenter talade om?

TF: Ja, det gjorde vi nog. Det var ju så uppenbart att han var engagerad. Han satt aldrig och gäspade, utan han visade hela tiden entusiasm och stimulerade oss. Allt verkade så kul. Dels var han väldigt kunnig och kunde slå ner på sådant som var fel eller på sådant som kunde göras bättre. Men framför allt var det entusiasmen som var enastående.

TK: Han var inte, om jag förstått saken rätt, någon demonisk personlighet. Snarare framstår han som tillgänglig och öppen. Det finns ju olika sätt att vara inspirerande, och Lindroth tycks främst ha varit tillmötesgående – passionerad men inte demonisk.

TF: Ja, mycket snäll och tillmötesgående, vänlig på alla sätt och vis.

TK: Gick det hårt till på seminarierna?

TF: Nej. Jag menar – det fanns ingen som sade emot honom. Det fanns ingen som kunde mäta sig med honom. Det var som jag sade enmansuppvisingar.

TK: Så han gick inte lös på den som hade åstadkommit en mindre lyckad framställning?

TF: Nej, han slog inte ner på folk på det sättet. Men han berättade en historia om Sandblad. Det var på Johan Nordströms tid, och Sandblad hade lagt fram något med ett citat på grekiska eller hebreiska. Då bad Nordström kandidaten att läsa upp vad som stod där. När Sandblad bara stammade sade Nordström: »Jag förbjuder sådant lärdomsprål vid mitt seminarium!« Men någonting liknande förekom aldrig på Lindroths tid. Skulle han haft anledning skulle han inte ha uttryckt sig så. Nordström däremot blev moraliskt upprörd om man försökte fuska till sig något. Men Sten var för vänlig för sådant. Fast jag minns ett tillfälle då någon hade skrivit ett eller annat som nästan var ett plagiat. Då var Lindroth faktiskt ganska upprörd. Han visade inte så mycket, men vi som kände honom såg att det ryckte i honom. Men han skulle aldrig ha gjort som Nordström.

TK: Han var ingen person som sökte konfrontation?

TF: Nej, nej. Han var paniskt rädd för konflikter.

TK: Henrik Sandblad, då – vilket är ditt intryck av honom?

TF: Henrik var mycket omtyckt och en skicklig stilist. Men han kanske inte höll riktigt samma nivå som Lindroth. Man märkte det när han var här och höll föredrag någon gång i Lärdomshistoriska samfundet. Då hade jag en god vän som inte hörde till ämnet och som var mycket intresserad och hade läst lite vid sidan av. Han sade efteråt – efter att Lindroth hade ställt sina frågor – att man märker ju att de spelar i olika divisioner. Sandblad var duktig och rejäl på alla sätt och vis, men Lindroth hade någonting extra. Det är ingen tvekan om det.

TK: Jag har förstått det av flera som berättat för mig om Lindroth. Samtidigt blev Henrik Sandblad en väldigt omhuldad person i Göteborg hos den generation som nu är äldre och som var med under hans tid. En omtyckt lärare och mentor för flera.

TF: Ja, jag har också förstått det.

TK: Om vi skulle gå över till någonting annat och viga en del av den här intervjun åt vårt eget ämne och dess utveckling. Jag läste nyligen några ämnespolitiska inlägg du gjorde under andra halvan av 1990-talet, alltså under en period då vårt ämne diskuterades särskilt mycket, även i offentligheten och de stora dagstidningarna. I dina inlägg understryker du att vår disciplin var vetenskapshistoriskt dominerad under de tidigaste faserna, under Nordströms och Lindroths tid. Men sedan har ämnet bredats och vetenskapshistoria har på ett enligt din uppfattning olyckligt sätt kopplats loss från den allmänna idéhistorien. Men min fråga är då hur du ser på utvecklingen idag. Mitt intryck är nämligen att det vetenskapshistoriska intresset nu – tjugo år senare – har återvunnit terräng på många håll. Det har blivit alltmer centralt inom ämnet idéhistoria eller idé- och lärdomshistoria. Jag tänker exempelvis på situationen här i Uppsala, där bägge stolsprofessorerna har vetenskapshistorisk inriktning och åtskilliga forskare ägnar sig åt vetenskapen. Thomas Kaiserfeld, som sysslat mycket med teknik- och vetenskapshistoria, är numera stolsprofessor i Lund. I Göteborg finns det ett gammalt samarbete med ämnet vetenskapsteori där frågorna om vetenskapen har odlats av och till sedan ganska länge. Man kunde nämna andra exempel. *Science and technology studies*, STS, har bland annat växt till och fått mycket forskningsfinansiering under senare år. Är vi inne i ett slags tredje fas där ämnet växer ihop igen för att i viss mening börja likna den disciplin som etablerades under mellankrigstiden? Hur tänker du kring det?

TF: Du har rätt så till vida ett den tyngre delen av ämnet – med vetenskapshistoria, STS och så vidare – har fått lite ny fart igen. Men det hindrar inte att det vi kan kalla allmän idéhistoria har utvecklats

sig än kraftigare åt sitt håll. Nuförtiden kan allt möjligt vara idéhistoria. Här i Uppsala har vi till exempel haft en avhandling om marknadsföring på tjugotalet. Vad är det för någonting? Inte är det idéhistoria i alla fall.

TK: Tycker du fortfarande att det är viktigt att strida för ett särskilt territorium som är specifikt idéhistoriskt? Många anser ju idag att överklivningar mot exempelvis historieämnet – med bland annat mentalitetshistoria och kulturhistoria och deras utlöpare i vår egen tid – är någonting bra. Men du vill snarast försvara vårt fält mot sådana *cross overs*?

TF: Ja, det är ju så att man egentligen inte ska värna om något fält. Då ses man som gammaldags. Man ska istället öppna alla dörrar mot framtiden. Och visst kan det vara bra. Men jag har en stark känsla av att man vill sopa in allting under den idéhistoriska mattan. På sjuttioalet hade Anders Lundgren här i Uppsala en elev som ville skriva om schlagerfestivaler och tio i topp. Det finns andra exempel på när det rent privata intresset – om det nu är klädedräkter eller popmusik – får dominera. När man är intresserad av lite vad som helst så kommer man till idé- och lärdoms historia, för där får man skriva om allt. Det är som att ämnet inte längre har någon identitet.

TK: Du tycker att det har blivit en slasktratt.

TF: Ja, det tycker jag. Jag menar i och för sig inte att man ska hålla benhårt på gränserna. Men för mig är det faktiskt en moralisk fråga. Man ska ta seriöst på det man håller på med. Inte för att det är ett självändamål att utestänga någon, men man ska ta det man håller på med på allvar.

TK: Om du skulle försöka dig på att definiera de där gränserna du talar om. Vad är det idé- och lärdoms historiska fältet som du ser det?

TF: Ja, jag har ju några resonemang kring det där i inledningen till första bandet av *Svensk idéhistoria*. Jag brukar säga att det är som ett stekt ägg. Gulan i mitten är vetenskapen, den hårda vetenskapen. Den lite amöbaliknande vitan runt omkring är idéhistorien. Men jag tycker då att vitan bör vara relaterad till gulan i mitten. De idéer som vi diskuterar tycker jag ska ha samband med vetenskapen eller det vetenskapliga tänkandet. Det är därför jag menar att vi inte kan studera vilka idéer som helst. Man kan säga att jag har den idén att AIK är bättre än Djurgården. Jaha – men det är ju ingen kvalificerad idé. Jag märker gång på gång när jag talar om dessa saker att jag har ett moraliskt ställningstagande i botten. Jag tycker som jag sade att man måste ta saker och ting på allvar. Man får inte se sina studier och det man studerar bara som en kul grej. Man kan som jag ser det skriva om nästan allting. Om man gör det allvarligt och seriöst kan det vara befogat, och då kan det också bli bra i slutändan.

TK: Det handlar alltså inte bara om valet av forskningsobjekt, utan också om vilket perspektiv man anlägger eller vilken typ av impuls som ligger bakom?

TF: Ja, så kan man säga. Men det är svårt. När man ska konkretisera och ge exempel på vad man sysslar med, då klarnar det förhoppningsvis. Vetenskap är då det systematiserade vetandet. Det är kunskap som är systematiserad. Det brukar jag alltid understryka, inte minst när jag träffar studenter – det finns en grundläggande skillnad mellan kunskap och vetenskap. Vetenskap omgärdas av vissa regler och svarar mot vissa krav. Bildning handlar däremot mer om den enskilda individen och om hur den personen uppfattar vetenskap och kunskap. Där har vi i alla fall en utgångspunkt. Den fasta vetenskapen och den lösa bildningen hör ihop. Därför är det omöjligt att dra en väldigt skarp gräns och säga att »det är inte idéhistoria« och »det är idéhistoria«. Snarare måste man bedöma från fall till fall. Men när man ser exemplen är det också möjligt att se om de är kvalificerade nog för att betraktas som idéhistoria.

TK: Då vill du alltså hålla fast vid en bild av vetenskapen som många vetenskapshistoriker och vetenskapssociologer har kritiserat och ifrågasatt under lång tid. Tendensen har ju snarare varit att peka

Vid Rolf Lindborgs disputation 1965. Respondenten (till vänster) i samtal med andreopponenten Tore Frängsmyr (i mitten) och fakultetsopponenten Gunnar Eriksson (till höger).

på att vetenskapen inte är någonting speciellt i jämförelse med annan slags kunskapsbildning. Du vill ändå skilja ut vetenskapen som någonting särpräglad.

TF: Absolut. Men det betyder inte på något sätt att jag har en lägre uppfattning om annan kunskap, det är bara det att den är annorlunda. Jag menar alltså ganska bestämt att det vi kallar vetenskap måste följa ett visst antal regler. Jag kan ta ett annat exempel, och det är Michel Foucault. Lindroth godkände ju inte hans avhandling. Lindroth sade själv att han tyckte det var lysande essäistik. Han använde det ordet.

TK: Så Lindroth kommenterade alltså den episoden?

TF: O ja – inför mina ögon och öron.

TK: Vad berättade han om Foucault?

TF: Han berättade utförligt om när Foucault kom och ville lägga fram *Vansinnets historia* som avhandling i idé- och lärdomshistoria. »Det var så jävla tunt papper, smörpapper nästan« sade Lindroth. »En stor jävla bunt«. Lindroth hade varit ett år – 1939 – i Paris, så han var ganska bra på att läsa franska. »Det var lysande essäistik«, sade han, »men det följde ju inte de svenska normerna för vetenskap.« »Vi har våra normer och jag kan inte godkänna den.« Sedan har olika personer använt detta och pekat på hur inskränkta vi varit i Uppsala. Men ser man på vad Didier Eribon skriver i sin biografi så står där faktiskt att Foucault själv erkände att det inte var ett slutgiltigt manus. Han fick omarbeta texten fyra gånger innan den blev godkänd ens i Frankrike där de inte hade samma stränga regelverk som vi. Men du ser hur det nu har blivit i Sverige. Man kan säga att det är väldigt inskränkt att ha fastlagda regler. Men börjar man godkänna allt så blir gränsen mellan essäistik och vetenskap väldigt flytande och det blir svårt att veta var man befinner sig.

TK: Men talar vi inte om två olika saker nu? Dels talar vi om huruvida de arbeten som skrivs är bra eller dåliga – alltså om det finns eller inte finns någon intellektuell substans i dem. Dels talar vi också om formen, det vill säga *hur* vi uttrycker eller presenterar våra insikter och forskningsresultat. Jag har förresten sett att du i olika sammanhang försvarat essäistiken och det essäistiska idealet. Det går på tvärs med vad du säger här. Och det finns ju också en tradition från Lindroth som delvis kan sägas vara essäistisk, i alla fall såtillvida att man bemödar sig om stilen väldigt mycket. Här finns någonting att reda upp ytterligare tänker jag.

TF: Det är alldeles riktigt, och jag tycker det du säger om stilen och det essäistiska är bra. Och Lindroth sade till mig då jag hade skrivit min trebetygsuppsats om Anton Nyström – som senare publicerades i lite redigerad form – att »du skriver lite för strikt och stelt, du som är journalist ska släppa loss – skriv lite mer essäistiskt«. Det var bra att han sade så, och jag har försökt tänka på det i efterhand.

TK: Men i många andra ämnen anser man snarare att sådant som du berättar att Lindroth sade strider mot vetenskapen eller det vetenskapliga.

TF: Men det är inte det jag menar. Vetenskapligheten har främst att göra med frågor om hur du behandlar dina källor och liknande. Vi vet ju, vi som försökt läsa Foucault, att det är väldigt mycket tyckande. Det är ingen tvekan om det. Han gör visserligen slående iakttagelser. Men han har liksom inte tyngden av källor och fakta som han kan luta sig mot. Det är på den nivån jag vill tala om bristande vetenskaplighet.

TK: Jag förstår. Och det är ju många som har påpekat sådant och gått igenom Foucaults arbeten ganska noga, följt upp hur han hanterat källor och så vidare. Å andra sidan kan man säga att Foucault har blivit en helt ofrånkomlig referens för oss alla. Han läses och läses om hela tiden, just därför att det finns så många uppslag i hans arbeten, så många djärva och träffsäkra idéer – så mycket att tänka

vidare kring och låta sig inspireras av, och inte minst så mycket att brottas med. Det finns någonting väldigt tilldragande i den äkta intellektualitet som präglar hans analyser.

TF: Det ligger mycket i det. Att jag drog upp det exemplet berodde delvis på att jag ville ursäkta Lindroth i hans ställningstagande. Man kan till och med säga att Foucault klarade av sitt arbete eftersom han var en briljant intellektuell, men när andra ska försöka leka Foucault så ser man bristerna mycket tydligare. Jag har förresten lyssnat till Foucault.

TK: I Paris?

TF: Nej, i Berkeley.

TK: Just det, han var i Berkeley mot slutet av sitt liv.

TF: Ja, jag tror det var 1982 jag hörde honom, men jag är inte säker.

TK: Hur var han som föreläsare?

TF: Jag måste erkänna att jag inte fick ut särskilt mycket. Jag var säkert för dåligt insatt. Jag skulle ha behövt en introduktion och helst en disposition över föredraget. Men det var kul att höra honom. Hur som helst, för att sammanfatta vad jag menar med mina resonemang – det är alltså inte det yttre jag kritiserar, regelverket eller stilen, utan hur man använder källor och material. Det är där de avgörande stegen måste tas.

TK: Och det ser du som en moralisk och forskningsetisk fråga?

TF: Ja, det blir ju det. Ett av de avgörande stegen jag talar om är valet av de källor vi använder. Nästa steg är hur vi analyserar materialet. Ett tredje steg handlar om hur vi vill tillämpa våra insikter i vidare mening. Man måste över huvud taget anstränga sig och inte bara skriva en ytlig översikt. Ett exempel på det senare är Svante Nordin och hans bok om humaniora som kom för några år sedan. Han skriver om humanioras guldålder och tar bara upp de ämnen han själv har läst som student. Arkeologerna var de bästa vi har haft och internationellt erkända, och dem nämner han inte ens vid namn. Det är en graverande lättja. Man måste ha en väldigt god ursäkt för att försvara det sättet att arbeta. Det är klart att man kan säga att »detta är en personlig skildring av mina erfarenheter av humanioras utveckling«. Men då blir det något annat.

TK: En memoarbok kanske.

TF: Ja.

TK: Men du själv har aldrig funderat på att skriva dina memoarer?

TF: Nej. Jag har inte det. Men många har sagt att jag borde. En del tycker det är märkvärdigt att man kommer från en proletär miljö och att man kommit upp sig, som det heter, och blivit professor. Men för det första är det inte särskilt ovanligt nuförtiden, och för det andra är det ingen romantisk snyfthistoria som jag skulle skriva i så fall. Vad skulle intresset vara? Ja, kanske att beskriva bildningsgången hos en person – att jag kommer från en miljö där bildning och vidareutbildning inte varit särskilt vanligt. Det kan vara intressant på samma sätt som det blir när du ställer dina frågor. Och jo, det är nog så att jag har känt mig lite frestad ibland att skriva något. Kanske skulle jag vara road av det, men jag har inte haft några närmare planer än så länge. Men jag vet å andra sidan inte. Jag tycker mig nämligen se ett mönster, och hade jag inte så många goda vänner som skrivit memoarer så skulle jag skriva en artikel om det. De är likadana allihop. Man delar upp dem i tre delar. Den första delen är alltid intressant. Då är det en memoar, inte en självbiografi. I den andra tredjedelen gör man sedan karriär, och den delen kan ha sitt intresse. Ibland har den stort intresse, det beror lite på hur den är upplagd.

Den tredje delen är sedan alltid ointressant. Då ska de tala om hur mycket de utträttat. Då ska de räkna upp alla konferenser och utmärkelser och så vidare. Man går efter kalendern och räknar upp en massa som saknar intresse. Men man måste skilja mellan självbiografi och memoar. I självbiografien har man stöd i källor, i dagböcker och anteckningar. I memoaren sitter man på en öde ö och frågar sig – hur var min barndom? Vad minns jag av den? Hur var mina studieår?

TK: Du talar om texttyper som har helt olika relationer till minnet.

TF: Ja, så är det. Och skulle jag skriva något, då skulle jag skriva en memoar och inte ha några anteckningar till hands. Sedan kan man kolla vissa saker i efterhand, men inte så att man blir bunden av en dagbok eller av en kalender. En av de finaste memoarerna är för övrigt Sigrid Kahles. Känner du till den?

TK: Absolut.

TF: Särskilt den första delen. Sedan blir det mer av en uppräkningslista. Jag kände henne ganska väl, och mot slutet var hon sjuk och beklagade sig. »Jag har inte hunnit skriva om det och inte om det«. Hon utgick från att man ska skriva om allting kronologiskt på en lång rad.

TK: Där skiljer PO Enquist ut sig som memoarförfattare.

TF: Det går inte att jämföra med de skönlitterära författarna. De skriver hur de vill.

TK: Det är i alla fall en komplicerad genre att närma sig. Samtidigt är det också ofta en värdefull genre, inte minst för oss historiker. När man väl har alla källkritiska instinkter påkopplade är dessa texter viktiga informationskällor och ibland avgörande nycklar till hur man ska leta vidare.

TF: Ja, och det kan också vara ett bra sätt att bena upp saker för sig själv. Även med forskningen. Varför har jag forskat på det jag har gjort? Kan jag försöka förklara varför jag valt vissa vägar före andra? Jag ser min egen forskarkarriär i olika bitar. Först den egna forskningen fram till disputationen. Sedan hade jag tio år då jag skrev stora och tunga saker, om wolffianismen och så vidare. Den perioden varade ungefär mellan 1970 och 1980. Sedan kom perioden efter att jag blev professor, under 1980-talet och framåt. Då hann jag inte skriva så mycket själv, men jag gav ut ett antal samlingsböcker.

TK: Ja, du gav ju ut en rad antologier på 1980-talet.

TF: Ja, just det. Och det jag är mest stolt över från den perioden är det internationella utbytet.

TK: Jag tänkte just fråga om det. Det är tydligt att när vi kommer fram till 1980-talet så sker det någonting med ditt internationella engagemang. Det är också en sak man talat mycket om på senare år, att humanistisk forskning måste internationaliseras. Men här fanns alltså tidigt ett väletablerat internationellt nätverk mellan institutionen i Uppsala och ett antal centra runt om i världen.

TF: Det var väldigt medvetet från min sida. För här satt Lindroth och var lysande på sitt sätt, men han hade praktiskt taget ingenting alls med utländska relationer att göra. Första gången han var till England var 1977 när vi var på en konferens i Edinburgh. Första gången han besökte USA var 1970, då jag vikarierade för honom. »Nej, man ska inte resa, det är så jobbigt« – så sade han. Men jag tyckte att det inte riktigt kunde vara Guds mening att vi bara ska gå här hemma och trampa.

TK: Korresponderade Lindroth med kollegor utomlands? Och publicerade han sig på engelska?

TF: Nej, inte annat än i Linnéboken vi gjorde för University of California Press.

TK: Just det, där är han ju med.

TF: Och jag gjorde allting kring hans bidrag – jag skaffade fram en översättare och pengar. Från Lindroths sida fanns det ett visst motstånd faktiskt. Men han hann läsa korrektur innan han dog 1980. Det var precis på gränsen.

TK: Var tror du hans motstånd mot det internationella kom ifrån?

TF: Vanligt lättja tror jag. Jag vet inte.

TK: Han hade en så stor språkbehärskning på svenska att han kanske kände att han var ute på halis med engelskan?

TF: Nej, jag tror att det är att försköna saken. Det var helt enkelt lättja. Men jag kan hur som helst beskriva det utifrån min erfarenhet. Det var flera som sade att vi borde ge ut någonting internationellt om Linné. Bland annat hade jag tidigt kontakt med Jim Larson från Berkeley som var här 1978 i samband med Linnéjubileet. Han tyckte absolut att vi skulle göra en bok. Så då satte jag igång, ung och energisk. Jag skaffade som sagt fram pengar och översättare och allt annat. Sedan kom boken ut och fick fina recensioner. Då fick jag blodad tand. Därefter var jag också i Berkeley och träffade John Heilbron, och så tyckte han att vi skulle samarbeta.

TK: Så ditt internationella engagemang började med Linnéboken?

TF: Ja, det kan man säga. Fast jag hade också ett stipendium 1972 och 1973 för att vistas i Cambridge. Där träffade jag Martin Rudwick och Roy Porter, och jag höll seminarier med Mary Hesse och mötte många andra storheter. Det var som ett smörgåsbord av framstående vetenskapshistoriker. Där skrev jag även en uppsats om Wolff som trycktes i *Journal of History of Ideas*. Sedan blev jag inbjuden av Roy Porter till en konferens i London 1975, en konferens om Charles Lyell och geologin. Allt detta gjorde att jag fick en massa kontakter. Sedan bjöd jag in mina kontakter till Uppsala, Martin Rudwick exempelvis. Men det var under motstånd från Lindroth.

TK: Lindroth var alltså inte bara ointresserad, utan en direkt motståndare till internationellt utbyte?

TF: Ja, han var motståndare till det. När jag kom med någon reseräkning – jag hade skaffat fram pengarna själv men han var ändå tvungen att skriva under – då sade han saker som »ja, ni ungdomar, ni reser alldeles för mycket«. Det skulle vara skämtsamt formulerat, men jag såg att det inte var det. När jag sedan bjöd hit Martin Rudwick – som senare blev en riktig stjärna – då sade jag till Lindroth, som ju var seminarieledare, att jag tänkte bjuda hem gästen till mig. »Du behöver inte känna att du ska stå för någonting.« Men då kom Lindroth dagen efter och sade att »jag har tänkt på det där – det ser ju för illa ut, det är klart att jag ska bjuda på middag«. Han var frånskild från sitt andra äktenskap vid den tiden. Och så bjöd han motvilligt ut oss på middag på restaurant, och sedan drack vi kaffe hemma hos honom. Men jag kände hela tiden att han tyckte att jag var beskäftig, att jag lade mig i, att jag satte igång för många saker. Gunnar Eriksson var mycket mer hans ideal. Gunnar gjorde aldrig något sådant, han var mer blygsam. Men jag tyckte det var kul att sätta igång saker, att göra seminarier och projekt tillsammans. Och jag kände hela tiden motståndet från Lindroth. Jag tyckte att Lindroth inte hade brytt sig om sina elever, och han hade heller inte brytt sig om de internationella kontakterna. Men jag ville inte bli en sådan som bara sitter och skriver för sig själv, så jag arbetade på. Så småningom fick vi igång sommarskolan tillsammans med Berkeley.

TK: Kan du berätta om den? Jag har förstått att det var en avgörande sak.

TF: Jo, John Heilbron och jag träffades praktiskt taget varje år. Ibland åkte jag dit och ibland kom han hit. Vid ett tillfälle kom John med idén – jag tror det var han – att Uppsala och Berkeley skulle arrangera en sommarskola för forskare och doktorander. John ville sedan inkludera Giuliano Pancaldi från Bologna som jag inte kände vid den tidpunkten. Sedan utökade vi också med Dominique Pestre i Paris. Vi fastnade för konceptet att hålla sommarskolan vartannat år, och vi skulle alltid ha ett gemen-

Leif Zetterling har målat det porträtt av Tore Frängsmyr som hänger på Kungl. Vetenskapsakademien. Bakgrunden är Georg von Rosens berömda porträtt av Adolf Erik Nordenskiöld, vilket också pryder omslaget till Frängsmyrs essäsamling *Vetenskapsmannen som hjälte* (1984). Tavlan avtäcktes hos KVA den 14 november 2007 och pryder en vägg på Centrum för vetenskapshistoria, en institution som Tore Frängsmyr grundade 1988 och ansvarade för i tjugo år.

samt tema. Vi lade upp det som en konferens kombinerad med egen forskning, och schemat var väldigt intensivt. Man hade seminarier halva dagen och skrev eller besökte arkiv under den andra halvan. När vi var i Uppsala ville till exempel en del sitta på Carolina, andra åkte till KVA i Stockholm eller till Sigtuna. Det hela blev lyckat och det gick fint att skaffa fram pengar. Vi var i Bologna 1988 när de hade sitt stora jubileum. Sedan var vi i Uppsala 1990, i Berkeley 1992 och sedan 1994 i Paris. Sedan började vi om igen 1996 i Bologna, 1998 i Uppsala, 2000 i Berkeley och 2002 i Paris. Därefter tänkte vi köra en omgång till, men det stannade i Uppsala, så vi var de sista som arrangerade. John pensionerades, och det kom nya personer i Berkeley som inte alls var intresserade. Därför föll alltihopa. Och man kan ju inte hålla på för länge heller.

TK: Hur många var det som deltog?

TF: Jag vet inte riktigt, men per gång var vi nog mellan 30 och 40 personer.

TK: Jag tänkte att vi kunde dröja lite ytterligare vid ditt internationella engagemang. Det är nämligen en sak jag skulle vilja fråga dig om. Du deltog ju i de sammanhang du beskriver på ett sätt som inte var helt vanligt inom svensk humaniora, i varje fall inte inom idé- och lärdoms historia, vid den tiden. Idag har situationen ändrat sig. En tydlig trend är att *bara* medverka i internationella sammanhang. Man publicerar sig uteslutande på engelska, och många skär aktivt bort den del som handlar om att skriva på svenska för en svensk publik. Det har ett lägre meritvärde menar man. Har pendeln slagit över för långt åt andra hållet?

TF: Ja, det tycker jag. Det är exakt vad som har hänt. Jag vore den siste att inta den ståndpunkt du nämner. Jag är direkt motståndare till att vi bara ska skriva på engelska. När jag började med internationaliseringen var det inte för att skriva på engelska och bli berömd på det sättet, utan jag menade bara att vi var för isolerade. Det ena utesluter inte det andra. Jag tycker man ska skriva på svenska, och jag tycker till och med att man gärna ska skriva om svenskt material. Om inte vi gör det – vem ska då göra det? Det finns en fånig inställning som säger att om man skriver internationellt så ska man skriva om Galilei eller Newton. Men Linné är ju lika internationellt gångbar. Och varför ska vi inte skriva om Torbern Bergman eller Berzelius? Där är jag mycket bestämd. Jag tycker det är en fördel att skriva om svenskt material, för vi kan det svenska mycket bättre än någon annan. Samtidigt är det viktigt att vi sprider det vi skriver till utlandet. Idealet är kanske att skriva exempelvis en avhandling på svenska och sedan göra en eller två stora uppsatser på engelska. Men man kan heller inte ensidigt förorda det ena eller det andra. Jag talade tidigare om de olika tioårsperioderna i min verksamhet. Under tredje decenniet, under åttiotalet och en bit in på 1990-talet, då ägnade jag mig bara åt doktorander och unga forskare samtidigt som jag hade internationella projekt. Jag hann däremot inte utveckla mig själv och skriva egna saker. När sedan de tio, tolv åren hade gått stod jag där med skägget i brevlådan och tyckte att jag förlorat mig själv lite grand. Jag fick ingen respons från yngre forskare. De var inte intresserade längre, eller rättare sagt – de var intresserade så länge de fick följa med gratis på resor till Paris, Bologna eller Berkeley. Då tyckte de att det var kul. Men de lade inte två strån i kors för att själva hjälpa till. Jag tyckte att jag fick dra hela lasset ensam.

TK: Vad berodde det på tror du?

TF: Det handlar väl om ett slags bortskämdhet, ungefär som den man ser i skolorna och överallt annars. Allt ska vara serverat. Sedan blev jag också vid den här tiden lurad att bli generalsekreterare för vår internationella union för vetenskapshistoriker. Jag stretade verkligen emot. Men jag satt sedan i fyra år, mellan 1989 och 1993. Det är det absolut sämsta jag någonsin har sysslat med och tagit på mig. Det var så jobbigt och illa skött på alla sätt och vis. Det fanns ingenting positivt, förutom att jag skaffade fram pengar och hjälpte balterna in i den internationella gemenskapen. Två saker var jag väldigt besviken på – att det organisatoriska samarbetet fungerade så dåligt och att det inte blev någonting av med de yngre forskarna. Jag kanske låter lite väl bitter nu. Men jag tyckte inte att jag fick någon respons, och dessutom hann jag inte med mitt eget arbete. När den perioden var över kring 1993 då hade jag hoppats att de yngre skulle ta vid. Men det var som sagt ingen som var intresserad. Det

fanns ingen där. Ungefär så upplevde jag det. Jag kanske överdriver något, och jag är också väldigt öppen med vad jag tycker.

TK: Det är bra att du är öppen tycker jag, det berikar ett sådant här samtal. Men kan man säga att boken om upplysningen från just 1993 kommer som ett slags reaktion på de erfarenheter du beskriver?

TF: Ja, det är nog riktigt. Jag har inte funderat i de termerna. Men det stämmer. Jag tänkte att nu har jag bara hållit på att arbeta för andra, med konferenser och samarbeten. Nu ville jag samla ihop tankarna kring upplysningen, som jag ju skrivit om i så många sammanhang. Det blev så boken *Sökandet efter upplysningen*, som jag fortfarande är väldigt nöjd med. Den kom ut i ny upplaga 2006.

TK: Den översattes väl till franska också?

TF: Ja, det gjorde den.

TK: Hur ser du, så här två årtionden senare, på den diskussion kring boken som utbröt? Hur tycker du att meningsutbytet blev? Det är ju numera en berömd debatt i vårt ämne, en debatt som man ofta hänvisar till.

TF: Det är nog som Bo Lindberg sade någon gång, att det egentligen är den enda stora debatt som vi har haft under de trettio sista åren. Det ligger någonting i det.

TK: Det beror ju i och för sig på hur man definierar ordet debatt. Vi har exempelvis haft motsättningar kring hur vårt ämne ska bedrivas.

TF: Men det är den enda stora debatten som gällt ett visst tema eller en viss konkret problematik. Och jag måste säga att hela mitt inlägg var väldigt befogat. Vad som bland annat fick mig att reagera var att jag upptäckte att folk inte vågade ta ställning. Gunnar Broberg – som är en av de människor jag för övrigt uppskattar allra mest här i livet – menade att upplysningen har funnits i alla tider, från antiken till 1930-talets Sverige. Herregud sade jag, det är väl inte upplysning? Vi måste hålla isär olika saker. Vad du talar om är rationalism. Thomas av Aquino var rationalist. Voltaire var rationalist. Men det är inte automatiskt samma sak som upplysning.

TK: Då handlar problemet alltså inte bara om saken utan också om begreppet? Hur definierar vi lämpligast begreppet upplysning? Vilken räckvidd har det?

TF: Ja, och då menar jag att upplysningen är en historisk företeelse och inte en filosofisk företeelse. Upplysning är en historisk företeelse som bygger på en rationell filosofi. Om man säger att upplysning har funnits i alla tider då blandar man ihop rationalism och upplysning. Vi kan inte tala om upplysning innan själva ordet har myntats, vilket skedde på 1740-talet. Därför tycker jag det blir så stolligt om allt som har en rationell framtoning kallas upplysning.

TK: Vilket man skulle kunna säga är fallet i exempelvis Horkheimers och Adornos *Upplysningens dialektik*, som ju är en milstolpe i upplysningsdiskussionen.

TF: Den tycker jag är oerhört diskutabel, och inte bara diskutabel utan också felaktig. Och därför menar jag fortfarande att mitt diskussionsinlägg är befogat. Det enda jag är besviken på är att folk inte vågar ta ställning utan glider undan genom att skapa nya definitioner.

TK: Hur ser du på de argument du fick mot dig från Lund och från Jakob Christensson, argumenten om att upplysningen fanns i rännstenen i alla fall? Även om den inte existerade i den svenska lärda världen på samma sätt som i Frankrike så fanns det upplysningsidéer i omlopp på andra håll i samhällskroppen. Det var väl grovt sett Christenssons argument vill jag minnas.

TF: Det är samma sak där – det blir en definitionsfråga. Man glider undan genom att säga att upplysningen är någonting annat än den är. Jag vet inte om det var Christensson eller Gunnar Broberg – de resonerade väl på likartat sätt tror jag – som menade att det är viktigt med hamnstäder och att upplysningen kom till oss via sådana inkörsportar. De sade också att det är viktigt att Tessin och andra läste *Encyklopedin*. Ja, visst – men läs då Tessin när han säger att »Voltaire var bra som filosof, men för det han skriver om Gud och Bibeln borde han brinna i helvetet«. Om man säger så är man inte upplysningsman. Jag är oerhört förtjust i Tessin, men inte för att han är upplysningsman, utan för att han är en väldigt speciell personlighet. Därför menar jag att mina motståndare smiter undan genom att definiera om begreppet.

TK: Tycker du att det borde finnas fler polemiker i vårt ämne liknande den du satte igång med boken om upplysningen?

TF: Ja, det tycker jag. Polemiken är visserligen inget självändamål. Men när det finns sådant som är brännande är det en stor fördel om man kan diskutera det. Anledningen till att jag tog upp detta med upplysningen var från början att det för mig var en historiografisk fråga. Det fanns väldigt många som skrev om »upplysningen« och »upplysningstiden« när de skildrade den svenska historien, och jag tyckte att det var ett slapt sätt att resonera. Först måste vi definiera vad vi talar om, och sedan måste vi ställa oss frågan om det verkligen är befogat att tala om en svensk upplysning. Jag fann att det inte var befogat. Jag tyckte det var ett utmärkt problem att diskutera – det handlade om historiografin och om hur vi ska beskriva historien. Min ståndpunkt var och är att det i detta fall är mycket svårt att använda ett intellektuellt begrepp för att beteckna en epok. Med romantiken är det kanske lite lättare. Det kan avgränsas till en viss period eller en viss kronologi.

TK: Inte om man följer exempelvis Arthur Lovejoys klassiska essä om romantikbegreppet. Nu minns jag inte hur många definitioner han frilägger där, men det är en omfattande katalog han redovisar, och begreppets tillämpningar har en stor kronologisk spridning.

TF: Jo, men det är ändå lättare i det fallet. Man kan å ena sidan säga att någon är romantiker, det vill säga att han är väldigt känslomässig när han till exempel sitter med en dam i månljus. Å andra sidan kan någon också vara romantiker för att han verkar under en specifik period.

TK: Men då får vi samma problem som med upplysningen – det blir i första hand en fråga om de begreppsdefinitioner vi gör?

TF: Exakt. Men det finns en skillnad. Det är att upplysningen är så positivt laddat. Man vill gärna att de personer man skriver om ska vara upplysningsmän. »Romantiker« har inte alls den klangen.

TK: Romantikerna själva skrev ju i och för sig själva gärna om föregångare i historien och lyfte fram hur dessa också varit romantiker. Även Shakespeare var romantiker enligt Schlegel. Senare har efterföljare identifierat sig med de första romantikerna på samma sätt som andra har identifierat sig med upplysningsfilosoferna. Men hur som helst – finns det fler diskussioner av detta slag som borde föras i vårt ämne tycker du? Finns det etablerade beskrivningar av historiska förlopp som vi borde ifrågasätta? Vilka är de i så fall?

TF: Det finns det med all säkerhet. Jag har inga färdiga förslag. Men en sak som jag tänkt på och som skulle kunna vara intressant är andra hälften av 1800-talet och motsättningen mellan radikalism och konservatism. Jag började ju med att skriva en uppsats om Anton Nyström, och det var helt på Lindroths initiativ. Jag skrev den på sommaren samtidigt som jag arbetade på *Upsala Nya Tidning*, på kultursidan där. Jag blev väldigt fascinerad av både epoken och personen jag skrev om. Dels har vi den positivistiska strömningen som Nyström tillhörde, och dels har vi liberalismen, en liberalism som går emot kyrkan. Sedan har vi även väckelserörelsen, som också är en form av radikal riktning fast på ett annat sätt. Jag tycker att det är en period som borde diskuteras och utredas mer än vad som va-

rit fallet. Jag har inget färdigt förslag på debattämne, men jag har hela tiden känt att det finns mycket kvar att göra där.

TK: Om vi skulle gå vidare och ta ett steg åt sidan och se på vårt ämne utifrån och i relation till humaniora generellt. Du har ju även varit aktiv i den övergripande humanioradebatten och haft tydliga uppfattningar i olika frågor. Du skriver till exempel i inledningen till första bandet av *Svensk idéhistoria* från 2000 att vårt ämne rönt ett stort intresse. Å andra sidan – om man går några år tillbaka i tiden, till mitten av 1990-talet, så fördes det en debatt om en pågående kris för idéhistoria som disciplin. Den debatten var du också med i. Det var Carl Rudbeck som initierade hela polemiken med en kritisk artikel i *Dagens Nyheter* där han menade att ämnet var antikverat och överspelat. Om vi så hoppar fram till den allra senaste tiden så kan man exempelvis lyfta fram ett inlägg av litteraturvetaren Anders Johansson från 2009 som också publicerades i *Dagens Nyheter*. Där menade han att det nu finns ett slags idéhistorisk imperialism. Idéhistorikerna har enligt Johansson hamnat överst i humanioras näringskedja. Här finner vi alltså under loppet av ett par decennier helt olika beskrivningar av situationen för idéhistoria, idé- och lärdomshistoria och även vetenskapshistoria. Vi får helt olika bilder av vårt ämnes plats inom humaniora som helhet. Vilka är dina reflexioner över det?

TF: För det första tycker jag att talet om kris är lite tröttsamt. Alla skriver om kris, om humanioras kris och de olika ämnenas kris. Jag tänker då framför allt på de senaste två eller tre decennierna. På 1970-talet var jag själv med och skrev om humanioras kris.

TK: Du publicerade också en skrift om saken i början av 1980-talet. Ett arbete som gavs ut i Norge.

TF: Ja, det stämmer. Den studien tillkom i ett forskningsprojekt som man hade inom det norska forskningsrådet. Men vad jag menar är att det är svårt att få grepp om kriserna. Man syftar på olika saker och alla har varit med om sina egna kriser. Men att vi skulle ha tagit över debatten, det tycker jag faktiskt att det ligger väldigt mycket i. Före låt oss säga 1970 var det ämnen som historia och filosofi som drev på. Erik Lönnroth var fortfarande igång. Hedenius likaså, även om han började tappa mark. Men sedan blev de så specialiserade. Filosoferna höll sig till den analytiska filosofin som var väldigt teknisk. De kom ingenstans. Hos historikerna ser vi något likande. De har också blivit väldigt tekniska. Vi har tagit över deras roll genom att röra oss över hela det humanistiska fältet.

TK: Vilken roll är det? Menar du att vi tagit över rollen som brett bildningsämne när andra har drivit sin specialisering allt längre?

TF: Ja, som bildningsämne som deltar i kulturdebatten. Jag tror inte det finns något humanistiskt ämne där så många skriver kulturartiklar i dagspressen. Ronny Ambjörnsson, Sven-Eric Liedman, jag själv, Gunnar Broberg, alla göteborgare och så vidare. Vi har oavsett om vi själva velat det eller inte övertagit den roll som filosofer och historiker spelade förut.

TK: Men de personer du just nämnde tillhör en äldre generation. Hur ser du på läget idag? Finns det fortfarande en offentlighet av det slag där en humanist kan intervensera på det sätt som ni gjort?

TF: Jag tror inte det. Men det är inte vårt fel. Hela kulturdebatten har försvunnit. Jag är en inbiten tidningsläsare och har skrivit i tidningar sedan jag var barn. Men nu tar de inte upp våra ämnen längre. De skriver inte om bildning, de skriver istället om popkultur. Det är sida upp och sida ner om popkonserter eller vanliga konserter – eller baletter i Stockholm som vi ute i landet inte har en chans att se. Man bläddrar gång på gång i tidningen men hittar ingenting allmänintressant. Det betyder inte att det som står där är ointressant. Men vårt gamla humanistiska revir är outnyttjat. Det är tomt.

TK: Har det inte flyttat till andra sammanhang också?

TF: Jo, så har det blivit. Vi har *Axess* och *Respons* och andra tidskrifter av det slaget. Men det är av nödvång. Eftersom ingen annan vill lyssna är det tvunget att vi söker nya jaktmarker.

I samband med Tore Frängsmyrs 60-årsdag (något senare, 8 oktober 1998) samlades landets samtliga professorer i idé- och lärdoms historia (samt teknik- och vetenskapshistoria) till ett symposium under titeln »Den akademiska gemenskapen«. Från vänster Roger Ovarsell (Linköping), Karin Johannisson (Uppsala), Sven-Eric Liedman (Göteborg), Ronny Ambjörnsson (Umeå), Bo Lindberg (Stockholm), Tore Frängsmyr (Uppsala), Gunnar Broberg (Lund), Gunnar Eriksson (Uppsala), Bosse Sundin (Umeå), Svante Lindqvist, (Stockholm/KTH), Sverker Sörlin (Umeå).

TK: Vad tror du den utvecklingen betyder för humanioras legitimitet? Som jag ser det har humanister ofta varit väldigt beroende av att ha en etablerad kontakt med offentligheten. Det är så man har skapat legitimitet kring sin egen verksamhet. Hur ska vi förstå den dynamiken idag, dynamiken mellan humaniora och offentligheten? Vilka legitimitetsskapande strategier kan vi använda oss av, hur kan vi bäst nå ut till andra och förklara vad vi sysslar med?

TF: Jag vet inte riktigt vad jag ska säga. Jag vet inte om jag har någon klar ståndpunkt i den frågan.

TK: Många menar ju exempelvis att humaniora borde syssla mer med saker som är konkret problemlösande. Vi borde ägna oss åt miljökrisen, åt jämställdhetsfrågor och så vidare.

TF: Jo, jag har läst vad ni yngre skrivit om humaniora och vad Anders Ekström och Sverker Sörlin har att säga i frågan. Jag har ingen särskild ståndpunkt, men jag menar att det handlar om en väldigt instrumentell form av kunskap om man bara säger att man ska vara med och lösa specifika problem.

TK: Ser du en fara i en sådan instrumentalism?

TF: Det är väl bra om vi är med och löser problem. Men det finns också kunskaper som är allmänt intressanta för bildningsdebatten. De frågorna går vid sidan av det instrumentella. Det är bra att det finns en konkret nytta, att vi kan bidra i miljöfrågan eller i diskussionen om utanförskapet och tiggarna från Rumänien. Det finns en mängd frågor där det är viktigt att även vi är med och diskuterar. Men samtidigt finns det behov av att tala om bildning, om människans utveckling och historiens betydelse för nutiden och framtiden. Det är svårt att definiera sådant, men det finns definitivt ett behov.

TK: Det måste finnas ett rum även för sådan kunskap som inte är snävt instrumentell?

TF: Ja, det menar jag.

TK: Jag tror att vi just där står inför stora utmaningar. Som vi nyss konstaterade finns inte längre de gamla självklara kopplingarna mellan humanistisk vetenskap och en entydig offentlighet.

TF: Ja, så är det nog. Det kan kanske tyckas snävt att gå till sig själv, men om jag betraktar mitt eget deltagande i kulturdebatten ser jag tydligt vad som förändrats. Då jag var redaktör för *Tvärsnitt* – eller om det var efter att Sverker Sörlin tagit över – anordnade vi exempelvis en stor debatt med många kända namn, Lars Gyllensten och så vidare. Den hölls i aulan här på universitetet och handlade om humanioras roll och situation.

TK: Det måste ha varit någon gång i mitten av 1980-talet.

TF: Ja, 1985 skulle jag tro att det var. Och sedan hade vi något liknande vid det 20-årsjubileum som hölls 1999 i Linköping när Martin Kylhammar var redaktör. Då var jag också där och talade. Det evenemanget inleddes för övrigt av polismästaren som blev landshövding, Björn Eriksson. Han skulle hålla på i två minuter men pratade i en halvtimme. Det var en fullständig katastrof. Han ville visa hur mycket han kunde och började med Platon och Aristoteles. Sedan arbetade han sig framåt. Och slutligen sade han fel namn på tidskriften. När han skulle säga *Tvärsnitt* sade han *Tvärsnytt*, vilket väl var namnet på ett lokalt tv-program. Hur som helst – på den tiden fanns det fortfarande försök att skapa allmänna debatter i dessa frågor.

TK: Vilken var förresten bakgrunden till *Tvärsnitt*? Du blev ju den förste redaktören. Hur såg tankarna bakom den tidskriften ut?

TF: Det var Pär-Erik Back, sekreterare på Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet som ringde mig och sade att de ville starta en tidskrift. De hade haft en tidigare som hette *Humanistisk forskning*. Där hade man bara rakt av publicerat programförklaringar från dem som fått anslag. Nu ville

de ha någonting annat. Dels skulle humanistisk forskning som fick medel av rådet presenteras, men sedan skulle redaktören också kunna ta upp alla möjliga ämnen. Jag fick helt fria händer – namn på tidskriften, utseende och så vidare. Jag höll på i sex år. Man kan inte hålla på hur länge som helst med en sådan sak. Redaktörskapet har varat i fem eller sex år även efter mig. Lustigt nog är det idéhistoriker som varit redaktörer. Efter mig kom Sverker Sörlin, sedan Kjell Jonsson, sedan Martin Kylhammar, om det inte var någon mer emellan. Så kom Johan Lundberg, som ju i och för sig är litteraturvetare.

TK: Vilka erfarenheter gjorde du i det arbetet? Hur var det att starta en sådan tidskrift? Hur gick det att nå ut på det sätt som finansierarna önskade?

TF: Jag tyckte att det gick bra. Det var positivt. Jag fick god respons i tidningarna, till och med på ledarplats i *Dagens Nyheter*. Vi blev en röst som man räknade med. Jag var mån om att hålla tidskriften i blygsamt format. Den skulle också vara billig. När jag slutade hade vi drygt sextusen prenumeranter. Sedan tog Sverker över. Han lade det på en annan bog, och det sade jag öppet så det är ingenting jag baktalar honom om. Den blev stor, blaffig och fyrkantig. Det var stora bilder. Han anställde också en särskild person som jobbade med layouten, vilket kostade pengar. Hela tidskriften fick ett flottare upplägg. När han sedan slutade efter ungefär fem år var prenumerantstocken nere i cirka sextonhundra. *Tvärsnitt* hade blivit mer som gamla *BLM*, med stora essäer.

TK: Men den återgick till ett kortare format under senare perioder.

TF: Ja, den gjorde väl det mot slutet. Jag följde den inte så noga. Jag vet också att när Lundberg slutade så tyckte han att det hade blivit för mycket av ren information om Vetenskapsrådet.

TK: Saknas det en liknande publikation idag tycker du?

TF: På sätt och vis tycker jag det. De som är mest kända, *Axess* och *Respons*, tycker jag är väldigt bra. Men jag tycker de har för stort fokus på politik.

TK: Det har väl för *Axess* del att göra med att de bytt redaktör. Under Johan Lundbergs tid hade de mer kulturmaterial, även om det materialet också ofta var politiserat på ett väldigt speciellt sätt.

TF: Ja, och Linder är ju säkert än mer politiskt intresserad. Men jag tycker det är likadant överallt. I varenda jäkla tidning skrivs det mängder om politik. Kan vi inte få ha några publikationer för allmänkulturella frågor? Ibland har jag satt mig att räkna och kommit fram till att det vanligen är cirka fyra femtedelar politik.

TK: Den tendens du nämner tycks även gälla många av dagstidningarnas kultursidor. Den seriösa kulturbevakningen trängs ut även där. Den trängs tyvärr inte bara ut av dagspolitiken utan även av annat material som inte borde hamna på kultursidan. Men låt oss gå vidare i samtalet. Vi har talat en del om humanioras roll och om idéhistorikernas roll inom humaniora. Om vi skulle gå vidare och säga något om idéhistorikernas förhållande till varandra. Hur har du under din karriär sett på relationerna till andra institutioner? Hur har du uppfattat skillnaderna mellan de olika traditionerna? Det har ju funnits viktiga skillnader som kanske inte är så tydliga längre. Mitt intryck är i alla fall att likheterna har blivit fler och större. Hur som helst – vilka har du samarbetat med och vilka har du polemiserat med? Vad har debatterna i så fall rört sig om?

TF: Man kan till att börja med säga att Uppsala varit mest koncentrerat på vetenskapshistoria. Inte enbart naturvetenskapernas historia, men i alla fall med tydlig betoning på det. I Göteborg har man varit mer intresserad av politik och filosofi. I Stockholm var professuren från början specialinriktad för Nils Runebys profil. Det var Gunnar Westin, Sven A. Nilsson och Erik Lönnroth som låg bakom det schackdraget. Det var klart utsagt att tjänsten skulle ha inriktning mot modern politisk historia. I Umeå kom ämnet att kallas för idéhistoria och blev i viss mening likt den göteborgska varianten. I Lund stod man kanske närmare Uppsala. Jag har i alla fall inte sett skillnaderna som ett problem. Det är ganska na-

turligt att man har sina specialinriktningar. Men samtidigt måste man tänka på kompetenserna. Du frågade tidigare om det inte kan vara bra att ämnet vidgas. Och jo, det kan det naturligtvis vara. Men man måste också ha gränser. Varför kallar vi ett ämne för ekonomisk historia och ett annat ämne för litteraturhistoria? Jo, för att det finns specialkunskaper på de olika områdena. Vi kallar vårt ämne för idé- och lärdoms historia, och vi kan inte ta in allting utan att kompetensen försvinner. Jag vet att när jag var professor i Linköping under en kortare period kom det en doktorand till mig och ville skriva om sömmerskor i Jönköping. Jag undanbad mig uppdraget och doktoranden blev väldigt sur och närmast stött över det hela. Då försökte jag förklara att jag tyckte att ämnet var bra, men att jag inte ansåg mig kompetent att handleda ett sådant arbete. »Jag har aldrig sysslat med detta själv, och den sociologiska aspekten är mig ganska främmande.« På samma sätt menar jag att det måste finnas allmänna gränser för vårt ämne. Det är inget fel i att det finns specialinriktningar, att handledare i Göteborg har ett slags kompetens och att det ser annorlunda ut i Umeå eller i Uppsala. Det ger en mångfald som är bra. Ibland kommer det någon som föreslår ett ämne där jag direkt kan säga: »då tycker jag du ska ta kontakt med Liedman i Göteborg för det här är hans specialområde. Istället för att jag ska kvacka på det här området är det bättre att du söker kontakt med honom.« På det sättet tycker jag att man ska utnyttja mångfalden. Men ibland blir jag förskräckt när det kommer folk och vill skriva om allt möjligt. Jag nämnde ju tidigare den student som ville skriva om schlagerlåtar. Man tror att vad som helst kan vara idéhistoria. Det vi sysslar med bör som jag sade tidigare på något sätt vara relaterat till vetenskapen, på samma sätt som ekonomisk historia är relaterat till ekonomi. Litteraturstudiet har en kärna som är litteraturen. Och så vidare.

TK: Du vill alltså definiera ämnet idé- och lärdoms historia genom dess objekt. Men en annan syn på saken är att vi just inom vårt ämne har en stor tillgång eftersom vi *inte* är bundna av någon bestämd syn på vad som borde vara vårt studieobjekt. När vi studerar till exempel sådant som vi betraktar som vetenskap är vi fria på ett sätt som i bästa fall kan låta oss upptäcka historien på många och oväntade håll. Vi kan söka vårt objekt i de vetenskapliga källskrifterna, men vi kan också utvidga det och utfråga litteraturen, konsten och så vidare. Vi kan ibland upptäcka saker som litteratur- eller konstvetare inte ser. Men då är vi samtidigt inne på andras områden och undersöker objekt som tillhör deras discipliner enligt den uppdelning du vill göra.

TF: Ja, och det är nog ofrånkomligt – men jag menar ändå att det måste finnas en eller annan relation till vetenskapen. Jag hade till exempel en elev som skrev en avhandling för mig. Vi gick i snålblåsten och diskuterade hans arbete, och till slut sade jag att »så som du lägger upp det skulle det kunna vara vanlig historia«. »Ja, det skulle det utan tvekan«, sade han. »Varför lägger du fram det hos oss då?«, undrade jag. Jag menar att det måste finnas någon anledning till att en doktorand kommer till mig och vill ha just mig som handledare. Det handlar inte om avgränsningar utan om kompetens.

TK: Tycker du vi borde kraftsamla för att bevara ämnet intakt? Det finns ju många tendenser idag som pekar mot att gränserna perforeras.

TF: Det låter väl lite patetiskt att säga kraftsamla. Men vi får inte förlora fokus. Och det är viktigt eftersom vetenskapen är så central i dagens samhälle. Att historiskt studera den är betydelsefullt. Det är oerhört befogat att detta viktiga inslag i samhällsbilden ska diskuteras och analyseras ur ett historiskt perspektiv.

TK: Hur ser du då på själva det vetenskapshistoriska studiet, om vi skulle stanna vid det en stund? Det är ju också ett landskap som har förändrats mycket under de senaste årtiondena. Många nya impulser har ju exempelvis kommit från sociologiskt håll. STS-fältet har vuxit fram, även om det också fanns förelöpare redan under mellankrigstiden i sådana som Ludwik Fleck. Finns det någonting positivt i de perspektiven? Eller bör vi hålla ett avstånd som du ser saken? Ska vi upprätta allianser eller hålla på vår särart?

TF: Det tycker jag måste avgöras från fall till fall. Men jag menar ganska bestämt att om man ska ha ett historiskt perspektiv – och vi är ju ett historiskt ämne – så kan man inte gå fram till nutiden hur

lättvindigt som helst. Historia innebär automatiskt att vi har ett visst tidsperspektiv på det vi sysslar med. Annars blir det sociologi eller folklivsforskning. De är befogade discipliner, men jag förstår inte varför vi ska syssla med sådant när många andra gör det bättre. Jag har ju sett hur STS har vuxit fram under min tid som internationellt aktiv, jag har kunnat iaktta det på konferenser och så vidare. Och jag har också märkt att vi till slut talar olika tungomål. Sociologerna är mer sociologer än historiker, och vetenskapshistorikerna är mer historiker än sociologer. Jag ansluter mig till de senare. Det historiska perspektivet är naturligt för mig. Om jag till exempel skulle skriva om perioden 1995 till 2005 så skulle jag inte ha ett historiskt perspektiv.

TK: Vad kan då ett historiskt perspektiv bidra med? Vad är vårt särskilda bidrag med den historiska infallsvinkeln? Vilken funktion har de kunskaper som vi producerar?

TF: Man ser till att börja med längre linjer. Jag kan gå till mig själv och den historia jag har erfarit. När man kommer fram till låt oss säga 1990-talet, då börjar det skymma. Det blir svårt att urskilja vad som sker, eftersom det är processer som fortfarande pågår. Det är först när processerna är avslutade som vi kan fråga hur de ser ut och vad de återspeglar. Var började det och var slutade det? Om processen pågår för fullt har vi ingen riktig överblick.

TK: Det finns ju också en gammal och fortfarande intensiv debatt om historielöshet och om att den moderna perioden skurit av banden till det förflutna. Hur ser du på vår roll i det sammanhanget? Har vi också en uppgift att förmedla historien och att sätta kulturen i förbindelse med det historiska?

TF: Ja, jag tycker nog att vi är förmedlare. Men jag vet inte om jag formulerat det för mig själv särskilt noggrant.

TK: En anledning till att jag ställde den sista frågan är att jag undrar hur du ser på vad som hände på 1960- och 1970-talen. Då etablerades ju skiljelinjer mellan olika positioner när det gäller hur man ser på den humanistiska vetenskapens uppgift, på dess förmedlande roll och på dess uppgifter i relation till det förflutna. Vilket är ditt intryck av radikaliseringsen under andra halvan av 60-talet och framåt? Hur påverkade det dig, hur betraktade du det då och hur betraktar du det idag?

TF: Jag tillhör ju de lite stillsammare i landet på det sättet att jag aldrig varit inskriven i något politiskt parti. Det betyder inte att jag var oengagerad. Som alla andra var jag väldigt engagerad mot Vietnamkriget. Sedan fanns det många andra fenomen som jag senare har berört i *Svensk idéhistoria* – till exempel den sexuella frigörelsen, den liberala frigörelsen och trolöshetsdebatten, vilken för övrigt sattes igång av min gamle vän Björn Håkanson. Jag menar att det var mycket i dessa diskussioner som var gymnasialt och lite konstigt. Men det fanns en kärna i exempelvis medborgarrättsrörelsen i USA och i motståndet mot Vietnamkriget som var väldigt angelägen. Jag var mycket engagerad och skrev under ett antal upprop. Men det fanns också överdrifter. Jag tänker till exempel på Ambjörnssons och Elzingas bok *Tradition och revolution*, där man på omslaget uppmanades att stödja FNL. För mig var det lite barnsligt. Allvaret blir inte mindre för att man skiljer mellan sin yrkesverksamhet och sitt privata engagemang.

TK: Hur upplevde du livet vid universitetet under den perioden? Visserligen var Uppsala inte lika radikaliserat som Lund eller Stockholm, men här fanns ju också samma stämningar och rörelser. Det finns några berömda episoder även från Uppsala, exempelvis när studenterna konfronterade Torgny Segerstedt som var rektor då. Hur såg du på det?

TF: Jag stod och tittade på lite grand från sidan. Det är ungefär så jag skulle vilja uttrycka det. Men jag känner några av dem som var med och bultade på dörren.

TK: Alltså några av de studenter som bultade på konsistorieporten under pågående sammanträde för att de ville vara med och bestämma över universitetet.

TF: Ja. Och det var ett befängt påhitt. Vi hade ju vissa regler att hålla oss till. Segerstedt kunde inte plötsligt öppna dörren och säga »varsågod att stiga in och vara med«. Men senare fick studenterna ändå rätt att vara med. Jag var själv aktiv under den perioden på fakultets- och sektionsnivå, och studenterna gjorde verkligen en slät figur när de väl fick in sina representanter. De sade inte flasklock – om de över huvud taget var där.

TK: Du menar när studenterna fick formell representation efter att Palme retirerat från de ursprungliga förslagen?

TF: Ja. Och jag var mycket engagerad i de frågorna, i UKAS och PUKAS. Jag försökte hänga med i de olika svängarna. Men i undervisning och forskning märkte vi inte mycket av det. Sten Lindroth tillämpade vad man brukar kalla repressiv tolerans. Han sade »ja visst, om ni vill ha mer marxism – kom med förslag då«.

TK: Ungefär som Sandblad i Göteborg vad jag har förstått.

TF: Ja. Och det tog udden av det hela. Det blev inga bråk. Jag undervisade under den perioden, och jag uppmuntrade också studenterna att komma med synpunkter och förslag på ny litteratur. Men det blev ingenting av det. Jag menar att vi till och med skulle ha sett det som positivt om det funnits lite mer handfasta inlägg. Men det förekom hur som helst ingenting obehagligt eller besvärligt.

TK: När man tänker efter var det kanske i första hand inom samhällsvetenskaperna som det brände till ordentligt, inom sociologi eller statsvetenskap till exempel.

TF: Ja, och så fanns det lärare runt om på många håll som helt i onödan satte sig till motvärn och skapade konfrontationer. Med Lindroth var det som sagt annorlunda. Han hade redan långt före studentrevolten tagit med Farrington i undervisningen. Farrington var marxist och fanns med på litteraturlistan redan då jag började. Därför blev det inga motsättningar att tala om.

TK: Hur ser du då på de idéer om vetenskapens och inte minst humanioras roll som etablerades i det skedet? Jag tänker kanske framför allt på föreställningen om det kritiska uppdraget. Den idén har ju historiska förelöpare, men den blir mycket mer accentuerad och delvis förändrad under dessa år. Det kritiska uppdraget kom att uppfattas som större och mer långtgående. Vissa av de tankar som tog form då har vi levt med alltsedan dess, samtidigt som de på sistone utmönstrats i allt högre grad. Har vi som humanister ett samhällskritiskt uppdrag?

TF: Jag vill inte formulera det så. Men jag vet hur exempelvis Liedman har formulerat det i Tomas Forsers bok *Humaniora på undantag?*. Jag märkte också av det när jag var i Linköping där vi hade en överintrad maoist som menade att vi skulle sitta som ett slags domare. Han hade till och med idén att vi skulle forma en panel när statsverkspropositionen kom. Vi skulle utvärdera och sätta oss till doms över det som stod om forskningen där. Och det är klart att vi har ett kritiskt uppdrag i en väldigt allmän mening. Men vi kan inte gå in i alla specialfrågor med våra instrument. Vi ska naturligtvis ha en kritisk inställning i största allmänhet till det som händer vid universiteten, i forskningen och undervisningen. Men jag vet inte om jag vill säga att vi har ett kritiskt uppdrag som går utanpå alla andra uppdrag. Jag har dock ingen bra idé om vad vi ska kalla det istället. Men jag ställer mig främmande inför att det drivs för långt. Det finns flera formuleringar hos Liedman som jag känner mig mycket främmande inför. Nu är det visserligen ett tag sedan jag läste den texten, men jag minns att jag när jag läste den prickade för flera saker som jag tyckte var väldigt konstiga. Och sedan visade det sig, i *Surdeg* var det väl, att Liedman hade ändrat ståndpunkt i en rad frågor. Jag har ingenting emot Liedman, jag tycker han är en hygglig och trevlig person – men det är många åsikter som jag inte instämmer i. Vårt främsta uppdrag ligger inte i att vara kritiska på det sätt som han föreslår. Men jag vill ändå säga samma sak som tidigare, att jag tycker det har fungerat bra inom vårt ämne med de olika inriktningar vi haft. Vi har varit goda vänner och det har inte funnits några större problem.

TK: Intressant att höra för en som inte var med, men som ändå har hört mycket om de där händelserna. De kastar ju också sin skugga över oss fortfarande, åtminstone delvis.

TF: Jag har en ytterligare kommentar om ämnets utveckling, nämligen att det var en olycka att Johan Nordström valde att kalla det »idé- och lärdoms historia«. Det har gjort att folk kommit att uppfatta disciplinen som två ämnen – idéhistoria och lärdoms historia. Och det var många som betraktade mig annorlunda eftersom det ämne jag blev professor i kallades vetenskapshistoria. Därför var det lite grand på pin kiv som jag kallade min bok för *Svensk idéhistoria*. Jag menar att Nordströms tanke var att idé- och lärdoms historia skulle vara två sidor av samma mynt. Jag tycker därför att det var olyckligt när man i Stockholm och Umeå kallade ämnet för idéhistoria och låtsades att man sysslade med någonting annat än vi andra. Det är ju inte fallet. Det bästa hade varit om ämnet bara hade hetat idéhistoria eller vetenskapshistoria redan från början. *History of science* innehåller ju mycket *history of ideas* om vi tittar på hur det ser ut internationellt. Men här i Sverige har jag blivit beskyldd för att inte vara tillräckligt mycket idéhistoriker bara för att jag sysslar med vetenskapshistoria. Det är bara barnsligt att rida på termer på det viset.

TK: Jag har en fråga apropå Nordström och det du nämner om ämnets tillkomst. Vi har ju flera gånger under detta samtal återvänt till honom och till Lindroth. Du nämnde också vid ett tidigare tillfälle när vi träffades över en lunch att du umgicks med tanken på att skriva en biografi över Nordström. Kan du säga någonting mer om inflytandet från honom på vår senare verksamhet. Hur betraktar du idag hans grundarinsats och hans avgränsning av vårt studieområde?

TF: Man kan säga att en viktig sak som han gjorde var att hävda att historia tidigare alltför mycket hade handlat om de blodiga parenteserna. Vi var i behov av mer intellektuell historia, menade han. Där tycker jag att han gjorde en väldigt viktig insats. Men vi måste tänka på att ämnet aldrig blev stort under hans tid, det var ett litet lyxämne. Man kan också säga att den allra bästa beteckningen är den som finns på engelska, *intellectual history*. Hade det fått heta någonting liknande på svenska hade det varit idealiskt.

TK: »Intellektuell historia«. Är det en bra beteckning?

TF: Ja, jag tycker det. Men vi har den ju inte på svenska. På engelska motsvarar det i alla fall vårt »idé- och lärdoms historia«. Jag kan hålla med om att *history of science* är lite mer lärdoms historia, eller till och med naturvetenskapens historia. Men för att återgå till Nordström. Det är ingen tvekan om att det mesta handlade om krig och slag före honom. Fram till 1950-talet när exempelvis Sten Carlsson började skriva om sociala klasser fanns det ju nästan bara krig och slag. Och Erland Hjärne och hans likar – som var så skarpsinniga sägs det, och det var de säkert också – de satt och utredde små detaljer i medeltidens rättskipning, skatteuppbörder. Men sedan kom Nordström och hävdade att det också fanns någonting annat, en intellektuell historia där man pratar om olika föreställningar, göticism till exempel, och där man tar upp mystik – sådant som både Lindroth och Sandblad skrev om. Man sysslade med Swedenborg och liknande saker. Det är klart att det blev en breddning av historieskrivandet som är oerhört viktig. Men ämnet fick inte så stort genomslag eftersom det var så litet. Där finns det för övrigt en sak som jag är väldigt kritisk mot Sten Lindroth för. Han ville nämligen att det skulle vara ett litet ämne. Han sade att »Sverige kunde kosta på sig ett litet lyxämne av detta slag«. Han använde just den formuleringen. Jag minns en gång när jag glädjestrålande kom in på hans rum och sade: »Har du sett i tidningen, det blir en professur i Stockholm!«. »Oj då«, sade Lindroth, »det får inte bli för mycket«. Det var hans ärliga uppfattning. Han ville inte att ämnet skulle bli för stort.

TK: Varför inte det?

TF: Han ville sitta som ensam tupp på gödselhögen. Nu är jag väldigt *outspoken*, men det är så uppenbart för mig att han ville spela en ensamroll och kanske ha ett par elever därutöver.

TK: Fanns det en liknande inställning hos Johan Nordström?

Bernard Cohen (till höger) var förste lärjunge till George Sarton, dennes efterträdare som redaktör för *Isis* samt professor vid Harvard. Cohen uppträdde som föreläsare tillsammans med Robert Merton, Arnold Thackray och Tore Frängsmyr när 100-årsjubileet av Sartons födelse firades dels vid Harvard, dels vid universitetet i Ghent i Belgien 1984. Cohen gästade Uppsala 1995 och höll en välbesökt offentlig föreläsning om Newton.

Reijer Hooykaas (nedan), professor vid universitetet i Utrecht, hade goda kontakter med Uppsala och var inbjuden föreläsare vid 500-årsjubileet 1977. Särskilt känd var han för sin tolkning av naturvetenskapens förhållande till religionen, bland annat presenterad i *Religion and the Rise of Modern Science* (1972). Som geologhistoriker inspirerade han bland andra Martin Rudwick, Roy Porter och Tore Frängsmyr. Här ses han tillsammans med den sistnämnde vid en internationell konferens i Coimbra 1988.

TF: Det är svårt att säga. Jag kände inte Nordström riktigt på det sättet. Jag träffade honom några gånger, men jag var så ung och han var pensionerad och gammal. Så jag kan inte riktigt bedöma hans inställning. Men i Lindroths fall var det helt uppenbart att han inte ville att ämnet skulle breda ut sig. Jag är ganska övertygad om att jag har rätt i min bedömning av Lindroth på den punkten. Men vi yngre tyckte annorlunda – Gunnar Eriksson och jag själv, och sedan de andra som kom fram, Karin Johansson, Gunnar Broberg och så vidare – vi ville ju bidra till bildning och kunskap. Vi ville inte att ämnet skulle betraktas som en liten lyxsyssetsättning.

TK: Det är ju uppenbart också att han var mer intresserad av att forska och skriva själv än att bygga ett imperium. Han ville freda ett utrymme för sitt eget arbete. Men för att gå vidare – hur ser du då på aktualiteten idag hos de grundargestalter vi nu uppehållit oss vid. Kan man på något sätt tala om ett levande arv efter Nordström och Lindroth? Och varifrån fick de sina impulser när de grundade och konsoliderade ämnet?

TF: Jag har ju skrivit lite om det sistnämnda. Den ena utgångspunkten för Nordström var Comte och positivismen, framstegstron och så vidare. Den andra utgångspunkten var Wilhelm Dilthey och hermeneutiken. Jag tycker att det är väldigt tilltalande. Dilthey menar ju att naturvetenskap och humaniora har olika utgångspunkter. Naturvetenskapen arbetar med kausalitet och humaniora arbetar med inlevelse och förståelse. Jag håller helt med om det, och jag tillhör dem som med eftertryck säger att vi har två kulturer. Jag tycker inte att vi – som exempelvis de logiska positivisterna på 1930-talet och även George Sarton – ska tala om vetenskapernas enhet. De är olika till sin karaktär och vi måste erkänna det. Om vi ska vara lika positivistiska som naturvetenskaperna blir det bara stolligt. Jag brukar ta upp en del exempel från främst samhällsvetenskaperna som visar hur konstigt det kan bli – behaviorismen inom psykologin är ett. Plötsligt handlar psykologi inte längre om tänkandet eller själen eller någonting liknande. Istället handlar det om hur vi rör oss eller hur vi uppträder. Jag förstår inte det där, och jag har sett på debatten om de två kulturerna utifrån många olika synvinklar och vill bestämt hävda att vi måste acceptera att de olika kulturerna finns. Vi måste anpassa oss efter det istället för att låtsas att det är samma sak alltihop. Jag tycker också att Nordström gjorde en ganska vettig kompromiss mellan de olika synsätten, även om han ju levde i en annan tid än vår. Jag kanske inte själv – i min enkelhet – skulle lägga lika stor vikt vid positivismen och framstegstron. Istället skulle jag vilja göra en större åtskillnad mellan Diltheys mer hermeneutiska inriktning och positivismen.

TK: Det finns alltså enligt din uppfattning två distinkt olika vetenskapskulturer med skilda utgångspunkter och arbetssätt. Men man kan också tillägga att det finns två, eller kanske ändå fler, *ideal* om vad vetenskap är och bör vara. Vad är det då som utmärker vår gren, den humanistiska och för den delen även delvis samhällsvetenskapliga grenen, den där vi utvecklar det tolkande perspektivet? Vad är det som gör vår verksamhet till en vetenskap, och hur är vår gren inlemmad i vetenskapens stora träd? Hermeneutiken har ju ofta beskyllts för att vara ovetenskaplig. Tidigare talade du själv också om att du ser en risk för att vi håller på att bli ovetenskapliga. Men vad gör oss då vetenskapliga, om nu naturvetenskaperna inte kan vara vår modell?

TF: Det är i en mening mycket enklare för naturvetarna, de har ju kausaliteten och naturlagarna. Det har inte vi. När vi talar om förståelse och inlevelse talar vi om vaga saker. Vi får acceptera att vi rör oss med sannolikheter istället för med sanningar. Jag tycker därför att det nästan blir infantilt när alla de olika postmoderna riktningarna kommer och säger att vi aldrig kan nå någon exakt sanning. Och det är klart, i en absolut filosofisk mening kan vi kanske inte göra det. Men herregud – det är ju ingenting som säger att vi måste göra det! Vi kan ju röra oss med sannolikheter och komma en bra bit på väg ändå.

TK: Men det är ju just det som många av de tänkare och forskare du menar är postmodernister faktiskt säger – i alla fall om man skulle sammanfatta saken grovt.

TF: Jo, fast jag tycker inte de accepterar ordet sannolikhet på det vis jag vill göra. De – exempelvis Steven Shapin och andra – talar istället om överenskommelser och sociala konstruktioner. Men jag

tycker att de har släppt iväg allting för lättvindigt. Vad är det för fel på att säga att vi ska försöka nå sanningen så långt det går? Även om vi erkänner att vi rör oss med sannolikheter och inte med sanningar så är dessa sannolikheter värda att ta till vara ändå. Rör vi oss med så vaga saker som människans beteende eller samhällets uppbyggande, då måste vi acceptera att det är löst i kanten. Det blir inte sämre vetenskap för det, bara en annorlunda typ av vetenskap. Det finns ett slags rädsla för att inte kunna säga någonting till hundra procent, och det tycker jag blir lite fånigt. Man måste våga leva med osäkerheten.

TK: Du anser alltså att de så kallade postmodernisterna i själva verket är *för mycket* vetenskaps-troende? De mäter så att säga sina egna tillkortakommanden endast med den ouppnåeliga naturvetenskapens måttstock, alltså med en måttstock som egentligen inte kan vara deras. Är det så du menar? Och förresten, när vi ändå växlat in på detta spår – du har ju över huvud taget gjort dig känd som en profilerad kritiker av teorivågen som sköljde in över oss från slutet av 1980-talet och framåt. Hur ser du på den diskussionen idag? Det är ju länge sedan den dök upp, och den har gått flera varv i offentligheten och akademien. Vad ser du om du från vår tid riktar din blick bakåt mot den debatten?

TF: Jo, det är så här – jag hade en doktorand som var en tänkande människa och som en dag kom till mig och sade att en av hennes lärare uttalat sig nedlåtande om en annan forskare. Han hade sagt att personen ifråga »bara är empiriker«. »Det tycker jag är så konstigt«, sade hon. »Det håller jag med om«, sade jag. Och så hade vi ett långt samtal om det. Jag blev sedan med tiden alltmer kritisk mot tendensen att sätta teori mot empiri. Jag kan inte begripa hur man kan börja med vetenskap om man inte börjar med empirin. Det jag tycker är felet med till exempel fransmännen och Bruno Latour – som jag för övrigt har känt i fyrtio år snart och som var här hos oss redan i slutet av 1970-talet – är att de börjar med teorin. Jag kan inte förstå det. Man måste väl ändå börja med empirin och skaffa sig data. När man sedan ska förbinda dessa data, då använder man teorin som instrument.

TK: Så det finns alltså teorilösa data som du ser det?

TF: Det är klart att ingenting är hundra procentigt. Redan när du väljer ut data så har du gjort ett val – men det är inte detsamma som att du har en teori. Du kanske har vissa preferenser eller förutbestämda meningar. Med teori menar jag någonting mer kvalificerat som du använder när du börjar bygga upp dina analyser. Man kan inte bygga upp ett helt system för att först därefter fylla på med fakta. Vi måste först i någon mening ta reda på vad vi håller på med – vad finns det för material kring den fråga jag sysslar med? Finns det dagböcker, finns det riksdagsprotokoll? Sedan lär man känna materialet, och därefter börjar man stegvis att blanda empiri och teori. Säger man om en person att denne är en »ren empiriker« som ett rent skällsord, då tycker jag att man är lite oförsiktig. Jag förstår att man kan säga så om någon som bara upprättat en ren kalender över fakta, men det var inte fallet här.

TK: Så mycket av din kritik av dem som orienterat sig åt det där hållet, mot den så kallade postmodernismen, handlar om att de har ett alltför lättvindigt sätt att umgås med fakta eller ett oseriöst sätt att gripa sig an sina arbetsuppgifter?

TF: Ja, det tycker jag. Ta en sådan som Steven Shapin, som jag har haft att göra med under många år och som var här hos oss redan 1982. En del av vad han har skrivit, som *The Social History of Truth* eller *The Scientific Revolution*, kan jag bara inte förstå. Jag kan inte hänga med i resonemangen – och när han skriver om naturvetenskapen, då handlar det bara om Robert Boyle varenda gång. Han kommer inte längre. Jag menar därför att han gör det väldigt lätt för sig. Jag skulle vilja att han hade åtminstone lite mer empiriskt material innan han byggde vidare på sina konstruktioner.

TK: Jag har själv ett ambivalent förhållningssätt till det vi nu talar om. Å ena sidan vällde det under många år fram en flod av skräp, av amerikansk lättköpt så kallad *pomo*. Samtidigt finns det utan tvekan ett äkta intellektuellt anslag i en del av det som brukar etiketteras som postmodernism. Jag gillar

för övrigt inte den termen. Men det finns hur som helst någonting intellektuellt utmanande och kreativt där som vi inte kommer undan så lätt. Den så kallade postmodernismen fångade också utan tvekan en samtidsfarenhet. Hur upplever du de svar du fick i diskussionerna, svaren från dem som likt mig också såg någonting utmanande och kreativt i det nya?

TF: Jag vet inte om jag tycker att jag har fått några svar. Som med allting annat är det även här så att det finns olika skikt i diskussionen. Om vi går tillbaka till Thomas Kuhn så syftade hans idé om paradigmskiften på någonting stort och allvarligt. Jag har själv frågat honom om saken, och han höll med mig – av artighet kanske, inte vet jag – om att paradigm betecknade någonting övergripande, en världsbild. Man byter inte paradigm som man byter skjorta. Men nu har det blivit så. Paradigm har blivit en term som man använder hur som helst. Man byter paradigm som man byter fil när man kör bil. När vi sedan kommer till Lyotard på 1980-talet, då handlar det istället om de stora berättelserna. Alla människor började prata om de stora berättelserna. Och det är befogat i vissa fall, i relation till framstegstanken till exempel. Men begreppet om de stora berättelserna användes på alla möjliga och omöjliga sätt. Och det kan hända att jag snarare är stursk eller negativ gentemot epigonerna än mot de första som kommer med de originella teorierna. Där kanske det finns ett djupare innehåll. Men sedan kommer folk och börjar slänga termerna omkring sig. Jag vet inte om ens de själva vet vad de menar. Jag tycker inte att saker och ting blir klarare om man gör så.

TK: Din kritik handlar alltså också om att man har för lätt att ta till sig intellektuella eller akademiska moden?

TF: Javisst. Trender är bland det tråkigaste vi råkar ut för. Man slänger sig med en massa termer och tycker att man säger någonting, vilket man inte gör. Jag har sett många systembyggen komma och gå – strukturalism, marxism, *the strong programme* och så vidare. Jag är så rysligt gammal att jag till och med har träffat Robert Merton, flera gånger till och med. Det är historiens vingslag att han gav ut sitt stora verk *Science, Technology and Society in Seventeenth Century England* det år jag föddes, 1938. Först mötte jag honom 1986 vid Harvard och i Bryssel där vi firade minnet av George Sarton. Sedan träffade jag honom på 1990-talet i samband med att hans son fick Nobelpriset i ekonomi. Då var han 95 år. Vid det tillfället fick jag även hans bok *On the Shoulders of Giants*. Men i alla fall – vad betyder alla dessa system? Förutom de jag nämnde har vi också poststrukturalism, postmodernism, social konstruktivism. De går alla i varandra och jag skulle gärna se hållbara definitioner av dem. Jag tycker de är ganska meningslösa. Se bara på Foucault – han passar in på en mängd olika riktningar. Men jag tycker inte att de riktningarna ger någonting. Många av dem som säger att man måste vara mer teoretisk menar egentligen bara att man ska slänga sig med termerna. Jag vore den förste att välkomna om det kom en ny spännande teori som försökte binda ihop våra synpunkter och historiska perspektiv. Men jag tycker inte att jag sett något sådant.

TK: Upplever du fortfarande att den konflikt du talar om är aktuell? De flesta skulle nog idag hävda att den är överspelad och att den var som mest brännande på 1980- och 1990-talen.

TF: Jag tror du har rätt i det. Jag tror inte heller att den är särskilt brännande nu.

TK: Situationen tycks också ha förändrats till viss del på det vetenskapshistoriska och vetenskaps-sociologiska fältet. Exempelvis har Merton aktualiserats på nytt. Och det som Shapin och andra har dominerat fältet med tycks inte längre lika självklart.

TF: Jag tror du har helt rätt, men jag kan inte göra anspråk på att hänga med i den senaste debatten. Jag har heller inte riktigt samma driv att diskutera som jag hade tidigare. Men när man är i ett visst utvecklingsstadium är det mer spännande. För min del exempelvis när jag skrev om Sarton. Jag skrev största delen av den uppsatsen när jag var i Cambridge på ett stipendium från Royal Society åren 1972-1973. Det är faktiskt fortfarande det utförligaste som har skrivits om Sarton. För mig var det ett arbete för att klargöra var jag stod och vad jag trodde på. Därför var det naturligt att börja med Sarton, som ju är den store vetenskapshistoriske pionjären. Samtidigt hade Merton och Arnold Thackray

publicerat en uppsats i *Isis* där de skrev om Sarton som en *discipline builder*. Så jag började med en kritik av dem, eftersom jag tyckte de hade glömt hela det positivistiska programmet.

TK: Det som sedan gick igen hos Johan Nordström?

TF: Ja, just det. Jag blev sedan inbjuden av både Merton och Thackray att komma och tala kring detta tema. De tillhörde alltså den skara som inte blir sura för att de blir kritiserade, även om det var av en yngre person. Hur som helst, när jag skrev om Sarton gjorde jag min värnpliktstjänst på teorins område. Jag gick igenom de olika riktningarna. Vad är marxism? Vad är mertonianism? Vad är strukturalism? När jag sedan hade gått igenom det så skrev jag uppsatsen, som jag för övrigt tycker håller än idag. Sedan kände jag att jag visste var jag stod någonstans. Jag behövde inte ligga vaken om nätterna och fundera över teori. Och så minns jag att jag hade en kurs för doktoranderna när jag kom hem. Många uppskattade det, för Lindroth hade aldrig hållit på med teorier. Och Gunnar Eriksson befann sig uppe i Umeå vid den tiden. Men efter det har jag aldrig känt något behov av att hålla mig i framkanten när det gäller nya teorier. Jag har visserligen varit intresserad av att ta del av dem, men jag har nästan alltid blivit besviken över allt teoretiserande för teorins skull.

TK: Bra, låt oss gå vidare i samtalet. Förutom den vetenskapshistoriska verksamheten har du ju också varit upptagen av universitetshistoriska frågor. Jag tänker inte minst på arbetet med Uppsala universitets historia. Skulle du kunna berätta något om det? Hur började det? Och hur har det fortlöpt?

TF: Jo, det var så att när jag disputerade så fanns det ingen tjänst för mig. Gunnar Eriksson befann sig i Umeå. Och då gjorde Lindroth det enda han någonsin gjorde för mig, nämligen att tala med Torgny Segerstedt och fråga om det inte gick att ordna någon kortvarig försörjning åt mig. Segerstedt hade redan sagt att han inte ville ha någon stor universitetshistorik i stil med Annerstedts. Man skulle istället ha enskilda studier. Sedan ringde det i telefonen en morgon och det var Segerstedt som ville att jag skulle komma ner till rektorexpeditionen. Jag kastade mig på cykeln och träffade honom, och så föreslog han att jag skulle skriva om wolfianismen. Det satte jag igång med. Men jag frågade också Segerstedt om det inte skulle bli någon fortsättning på Annerstedt. Vi hade ju ett kommande femhundraårsjubileum något decennium fram i tiden.

TK: För tydlighetens skull ska vi då säga att Claes Annerstedts historik över Uppsala universitet sträcker sig från grundandet 1477 fram till slutet av 1700-talet.

TF: Just det. Segerstedt muttrade i alla fall något om att det skulle bli ett alltför omfattande arbete. Det skulle inte gå. Men sedan fick jag reda på att han ville att Lindroth skulle skriva en historik. Lindroth höll ju på med *Svensk lärdomshistoria* vid den tiden och var egentligen upptagen. Men han gick ändå med på en kompromiss, nämligen att skriva en liten översikt över universitetets historia, en bok som skulle komma ut 1977. Men den blev inte bra. Den är alltför översiktlig och kortfattad.

TK: Men den är väldigt välskriven.

TF: Han var i alla fall själv mycket missnöjd med den. Framför allt med utseendet tror jag. Jag minns att han var riktigt förbannad. Det fanns inte ens ett personregister, och dom hade packat ihop allt på sidorna utan att redigera. Sedan gick tiden och det skulle bli ytterligare ett jubileum. Det var 1995. De nya konstitutionerna för det återöppnade universitetet hade undertecknats år 1595, så det fanns möjlighet att hålla ett jubileum. Det är ju populärt med jubileer, och därför går det bra att få fram pengar och så. I samband med det föreslog Torgny Nevéus – som var akademiintendent – att Annerstedt skulle få en fortsättning. Stig Strömholm, som då var rektor, grep omedelbart halmstrået. Jag fick erbjudandet att antingen leda arbetet eller att skriva själv. Jag var väldigt tveksam eftersom jag höll på med *Svensk idéhistoria* vid den tiden. Men så småningom lovade jag att jag kunde försöka leda projektet. Arbetet med mina två volymer drog dock ut på tiden en del, och Strömholm hade också norpat ur kassan för universitetsmuseets räkning. Det fanns inte så mycket pengar kvar som jag hade

År 1982 var det femtio år sedan institutionen för idé- och lärdomshistoria grundades och i november samma år utnämndes Tore Frängsmyr till professor i vetenskapshistoria. Han arrangerade ett jubileumssymposium med en rad inbjudna föreläsare. Från vänster ser vi Martin H:son Holmdahl (rektor för Uppsala universitetet), Karin Johannisson, Tore Frängsmyr, Kerstin Niblaeus (statssekreterare i utbildningsdepartementet med ansvar för forskningsfrågor), Gunnar Eriksson samt Martin Guntau (professor vid universitetet i Rostock).

förespeglats. Men jag tog i alla fall på mig att börja skaffa fram material och förbereda starten. Jag lade också fast den disposition som nu används. Efter ett antal försök lyckades jag sedan rekrytera två yngre nydisputerade forskare, Hanna Östholm och min son Carl Frängsmyr. Men sedan tillstötte också problemet att jag själv blev sjuk. Tidvis kunde jag inte arbeta alls, och tidvis bara lite grand. Under sådana omständigheter är det svårt att arbeta upp någon entusiasm. Sedan blev det en del annat trassel som jag inte vill tala om här. Men det synliga resultat som vi fått fram till dags dato är de två ståtliga band som Carl har givit ut och som har fått mycket bra kritik av specialister på området. Och vi är på gång med fortsättningen. Men jag vill också säga någonting principiellt om vårt arbete. Jag såg nämligen att det skulle hållas en konferens i Lund nu i vår om universitetshistoria.

TK: Du menar de teknik- och vetenskapshistoriska dagarna som har ett universitetshistoriskt tema i år?

TF: Ja, just det. Jag såg också att man i inbjudan skrev att det traditionella sättet att skriva universitetshistoria är att gripa sig an varje lärosäte för sig, men att det också måste finnas andra sätt att skriva. Vad jag då vänder mig mot är att man ställer dessa saker mot varandra.

TK: Jag tänkte just fråga om det. Vilken är din syn på själva genren universitetshistoria? Den är ju svår eftersom den ofta är så tydligt monumentbyggande och självbespeglande. Samtidigt ska den skrivas av forskare med en viss kritisk infallsvinkel, inte bara på världen i allmänhet utan på sin egen verksamhet och det som ligger närmast. Hur ska man formulera sin egen uppgift när man sjsätter ett projekt av detta slag? Hur ska man positionera sig gentemot uppdragsgivare och läsare?

TF: Jag menar att det ändå är att föredra att inleda det universitetshistoriska arbetet med att skriva om lärosätena, de egna lärosätena, separat. Då får man ett underlag. Först när vi har en helhetsbild kan vi börja dra linjer kors och tvärs och göra sådant som jag förstår att även du är inne på. Men jag tycker inte att man kan förkasta det som är konventionellt. Det säger jag även om jag är kritisk mot att det blir för krönikeartat i många sådana verk och att urvalet är snett i många fall.

TK: Jag måste faktiskt säga att jag är ganska enig med dig. Det behövs helt klart ett slags sammanställande och syntetiserande historieskrivning där vi får en överblick över exempelvis ett enskilt lärosätes utveckling. Jag har ofta stort utbyte av sådana framställningar i mitt eget arbete. Däremot tycker jag inte den traditionella universitetshistorieskrivningen har problematiserat sina egna grundantaganden tillräckligt. Ett exempel är den enkla frågan om vad den institution man skildrar egentligen är. Svaret är nämligen inte helt självklart. Gränserna för universitetsväsendet har alltid varit flytande, och frågan är inte minst angelägen att ställa idag när så mycket forskning äger rum utanför akademien. Hur ska vi förstå dynamiken mellan det som ligger innanför och det som ligger utanför? Den frågan ställs sällan på det universitetshistoriska fältet. Och vilken roll har – för att nämna ett annat exempel – olika medier spelat för universitetet i det förflutna? I det fallet är historien i stort sett oskriven. På många punkter finns det åtskilligt att göra.

TF: Jag håller med dig. Och jag har ett exempel. Carl har i sina band tagit upp pressens roll. Jag hade själv inte helt klart för mig att den liberala pressen hade en så stor betydelse. Allt det som sker vid universitetet under 1800-talet är beroende av eller styrt av pressen. Ett tydligt exempel på det du nämner är striden kring förslaget om att Uppsala universitet skulle flyttas till Stockholm. Det visar att man måste ta in de yttre krafterna i framställningen. Och framför allt måste man inse att dessa krafter inte är desamma under olika perioder. Ibland är det kyrkan som bestämmer, i en annan tid är det staten, i en tredje period – efter 1830 – är det den fria pressen som är med och skapar ramarna. Sådant får man syn på när man går igenom materialet, och det är därför jag menar att man måste börja med empirin. Först när man har gjort översikterna över de olika universitetet kan man börja dra trådarna mellan dem.

TK: Tycker du att vi nu har kommit till den punkt där vi skulle börja skriva universitetshistoria på andra sätt? Finns det ett läge för någonting sådant idag? Vi har ju nu relativt moderna översikter över

de stora lärosätena i Sverige. Och det finns bland annat en ny stor norsk framställning som skildrar lärosätet i Oslo från dess grundande.

TF: Ja, och vi har dessutom en finsk. Så vi har absolut tillräckligt, och någon gång måste man börja med annat – även om jag är kritisk mot en del av det nya som har gjorts. Och man kan ju inte vänta tills det finns alltigenom idealiska historiker över samtliga lärosäten. Vi diskuterar sådant fortlöpande inom vårt projekt. Jag tycker det är väldigt intressant. Och jag måste säga att jag också tycker att universitetshistoria nästan har blivit en kärna i vårt ämne.

TK: Snarare än vetenskapshistoria, som du ju framhöll tidigare? Skulle du vilja uttrycka det så?

TF: Jag skulle vilja säga att de nästan är kongruenta. Vetenskapshistorien formas av universitetet.

TK: Många vetenskapshistoriker är universitetshistoriker utan att veta om det?

TF: Javisst. Och det är först efter 1950 som forskningen utanför universiteten har blivit dominerande. Eller hur? Jag tror nästan man kan säga det.

TK: Ja, fast i äldre tider – alltså före det moderna forskningsuniversitetets uppkomst – skedde ju väldigt mycket vid akademierna och jämförelsevis lite vid universiteten.

TF: På sätt och vis kan man säga det. Men skalan var mycket mindre. Det var först under efterkrigstiden som forskning utanför universiteten blev dominerande i så stor skala. Och i en mening har universitetshistoria vidare ramar än vetenskapshistoria. Politik och samhällsrelationer spelar till exempel en särskild roll där.

TK: Vi börjar nu snudda vid ett tema som jag tänkte att vi kunde börja runda av intervjun av med. Du har ju under hela din karriär sysslat med vetenskaps- och universitetshistoria. Med det i backspeglarna – hur ser du då på utvecklingen idag? Vilken diagnos skulle du vilja ställa på universitetet? Vilka är problemen och möjligheterna i vår tid? Bevittnar vi slutet för universitetet som vi känner det? Det finns ju de som hävdar det. Eller ser du en framtid för vår verksamhet?

TF: Jag vet faktiskt inte riktigt vad jag tycker. Det är klart att jag är bekymrad över många saker. Standarden har sjunkit oroväckande. Kopplingen mellan genomströmning och resurstilldelning har varit katastrofal.

TK: Utvecklingen beror alltså inte på masstillströmningen som sådan, utan på dysfunktionella belöningsystem?

TF: Det hör ihop. Jag minns inte vem som genomförde den reformen, Tham eller Unckel.

TK: Det var Unckel.

TF: Just det. Det är hur som helst fullständigt idiotiskt. Vi har upplevt effekterna av den förändringen påtagligt här i huset. Jag fick till exempel klagomål för att för många studenter blev underkända när jag ställde en tentafråga om vad upplysningen innebar. Jag menar – kan man som lärare inte fråga sådant kan man lika gärna lägga ner verksamheten. Den enda slutsatsen jag kunde dra var att studenterna inte lyssnat på min föreläsning och att de inte läst det avsnitt i min bok som de blivit anvisade. Om de gjort det skulle de omöjligt ha kunnat missa. När man ställer upp på ett sådant system – och när studierektorn kommer och säger att vi måste godkänna fler för att vi annars inte får de resurser vi behöver – då har man undertecknat sin egen dödsdom. Det är fullkomligt vrickat.

TK: Och det du beskriver ser du som ett allmänt mönster snarare än som enstaka incidenter?

TF: Absolut. Och alla jag pratar med har samma uppfattning.

TK: Hur tycker du då att vi ska orientera oss i denna situation? Bör vi vara mer offensiva som akademiker och värna vårt eget område?

TF: Jag skulle vilja det, men jag tror inte det är möjligt. Ett problem är också att allt hänger ihop i en lång kedja. Skolan försämras, vilket vi ser med PISA-undersökningarna. Då går det inte att plötsligt lägga in en högre växel vid universitetet. Om studenterna inte har något att bygga på är det inte möjligt. I så fall skulle man få införa ett slags college-år eller någonting liknande. Jag tycker läget är oerhört bekymmersamt. Jag kan heller inte förstå att man ska kalla allt som kommer efter gymnasiet för universitetsutbildning. Vad vinner vi på det? Det är bara för att man ska få ett papper på att man har gått på universitet.

TK: Det brukar sägas att universitetet ska tillhandahålla en vetenskaplig bas för studierna och därmed också för yrkena. Och allt fler tycks vilja ha en vetenskaplig bas.

TF: Men det är bara en massa trollerier med ord och siffror.

TK: Så du skulle vilja se ett elitskikt i den högre utbildningen och en uppdelning där vi tydligare avskiljer de äkta universiteterna från de övriga delarna?

TF: Ja, den varianten finns ju på andra håll. Varför skulle vi inte kunna ha den här? Låt oss säga att man upp till fil mag befinner sig på collegenivå, inom universiteten eller vid andra högskolor. Sedan har man universitet där man lägger sig på en annan nivå. Det är inte att peka ut ett elitskikt, utan bara att förespråka två olika inriktningar. Vi måste komma dithän om vi ska ha ambitionen att ligga på en hög nivå internationellt sett när det gäller forskning. Det går inte annars. Och jag kan inte förstå att det skulle vara någon skam att ta en fil kand eller fil mag på collegenivå. Sedan kan man fortsätta om man har förutsättningarna. Jag tror att man måste göra någonting radikalt i den riktningen. Det går inte längre att bara låtsas med hjälp av siffror. Att bara slå sig för bröstet och peka på hur många universitetsstudenter vi har håller inte i längden.

TK: Jag tänkte att vi också skulle hinna med en annan fråga som hänger samman med det vi talade om alldeles nyss. Det gäller då akademiens status och forskarnas identitet. Här finns till exempel en skillnad mellan Göteborg och Uppsala, de lärosäten som jag känner bäst till. Forskarna och inte minst professorerna är starkare här medan administrationen har mer makt i Göteborg. Vilka är dina reflexioner över denna utveckling?

TF: För det första tycker jag att det är synd att det blir lektorer av allihop. Jag menar att det blir ett slags utslätning när alla ska vara lika. Poängen är ju faktiskt att man har större frihet om man har mindre undervisning. Är det någon som vet det så är det jag. Jag hade fantastiska villkor när jag tillträdde min rådsprofessur. Jag hade 25 timmars undervisning *per år*. Det är klart att jag inte hade kunnat starta alla dessa projekt och etablera alla dessa samarbeten med utlandet annars. Det hade varit helt omöjligt om jag haft full lektorstjänstgöring.

TK: Det är alltså innehavarens frihet som du ser som det största värdet med den gamla typen av professorer?

TF: Ja. Och att den friheten kommer alla till godo. Det handlar inte bara om den egna personen.

TK: Då gäller det också att man får en innehavare som tar det ansvaret. Det finns åtskilliga exempel på motsatsen.

TF: Ja, jag vet det. Men den risken får man ta. Vinsten är att systemet ofta ändå gynnar alla i slutändan. Man har tid att skaffa fram pengar till forskning och att åka på konferenser. Under mina 25 år som

professor har jag också handlett 20 doktorander, vilket är bra för ett så litet ämne. Det hade inte varit möjligt utan mina generösa villkor.

TK: En sak som hör ihop med det vi nu talar om är den process man brukar benämna det kollegiala självstyrets förfall. Management har ersatt professionsutövning. Vad tänker du om det?

TF: Jag tycker det är förskräckligt. Det kollegiala styret har ju alltid fungerat tidigare. Det måste vara en poäng att ha ett sådant styre även fortsatt. Det är obegripligt att man vill övergå till en hierarkisk organisation med en VD överst.

TK: Om jag skulle spela djävulens advokat för ett ögonblick och anföra ett argument som jag själv inte tror på, så är det att vår verksamhet har blivit så stor att den inte längre kan lämnas vind för våg för forskare och lärare att bestämma över som de vill. Politikerna vill styra resurserna och kontrollera effektiviteten. Kollegialt självstyre är slöseri med skattemedel helt enkelt. Vad skulle du svara på ett sådant argument?

TF: Jag tror helt enkelt inte att det håller. Om man exempelvis avdelar vissa medel för forskning, fria att användas på det sätt som forskarna själva vill, så är det ju ändå lika möjligt att kontrollera utfallet.

TK: Men statsmakterna vill ju också ha inflytande över vad vi forskar om.

TF: Ja, och det är just vad jag menar – lämnar man den nyfikenhetsdrivna grundforskningen så blir vi som vilken skola som helst. Jag kan inte begripa varför politiker ska sitta och bestämma över vad vi ska forska på. Och själva poängen är också att vi inte vet på förhand vad vi ska komma fram till.

TK: Handlar det inte om att universitetet har blivit ett viktigt konkurrensmedel i den globala ekonomin? Med vår hjälp ska man armbåga sig fram till tätpositionen i tillväxtligan.

TF: Men då får man dela upp det tydligt och skilja på grundforskning och tillämpad forskning. Annars blir det så orimligt att en riksdagsman för Folkpartiet kan sitta och tala om för oss vad vi ska forska på. Däremot kan det vara mer acceptabelt att man ibland satsar särskilt på olika typer av forskning. Det är en annan sak, även om det också är vanskligt. Ett exempel är att man efter oljekrisen på 1970-talet avsatte enorma resurser för energiforskning och ekonomi. Men det blev fullständigt misslyckat. Och hur mycket har man inte satsat på att lösa cancers gåta? Det är självklart att man ska satsa mycket på medicin. Men politikerna kan inte komma och säga att nu ska vi lösa cancers gåta, för de har ingen aning om vad det handlar om. De måste naturligtvis bestämma hur mycket som ska satsas på medicin eller på humaniora. De måste göra en grov uppdelning. Men de kan inte gå in och detaljstyra hur mycket som ska satsas på historia, litteratur eller konst.

TK: Finns det någon möjlighet för oss forskare att återfå mer makt i sådana frågor?

TF: Det måste finnas en sådan möjlighet. Men då måste man ha en mycket utförlig diskussion om vad forskning och högre utbildning i grunden är för någonting. Man kan dela upp verksamheten i olika delar där styrningen inte ser likadan ut. Men själva grundforskningen måste ändå forskarna själva bestämma över. Det går inte på något annat sätt. Det är förskräckligt när sådant styrs uppifrån. Ta Vetenskapsrådet till ett exempel. Alla visste att om vi kryssade i ja-rutan för genusforskning så var det lättare att få pengar. Jag känner själv till flera exempel, och jag var med och skrev protester så att de till sist tog bort den där rutan.

TK: Du protesterade mot den föreslagna genusmärkningen av verksamheten vid Uppsala universitet också.

TF: Ja, jag skrev om det i *Svenska Dagbladet*. Jag tror det var på en fredag. Några dagar senare höll rektor ett sammanträde där det bestämdes att genusmärkningen skulle överges.

Tore Frängsmyr tilldelas Linnémedaljen i guld i samband med Linnéfesten den 23 maj 2007.

TK: Det är förresten en annan och sista sak som jag skulle vilja fråga om innan vi avslutar. Det gäller tillkomsten av Rausing-professuren i vetenskapshistoria, som du ju blev den förste innehavaren av. Skulle du kunna berätta något om bakgrunden till den och om vad som senare har skett?

TF: Ja, jag kan ju till att börja med redogöra för fakta. Det var så att jag var involverad i Nobelkommitténs arbete. Dels var jag redaktör för deras årsskrift *Les Prix Nobel*, och dels fick jag också överta uppgiften att lämna över priserna till kungen under pris-ceremonierna. Det höll jag på med under tjugio år. Jag var väldigt tveksam till att börja med, men det blev i alla fall så att jag gjorde det. På grund av det gick jag också på Nobelfesten i 26 år. Det var väldigt roligt att träffa olika människor. Och ett år – det var 2000 tror jag – var jag placerad mitt emot Lisbet Rausing. Jag kände redan till henne, hon hade skrivit en bok om Linné. Och hon hade för sin del recenserat den bok om Linné som jag gav ut i USA. Vi fann varandra – om två personer har skrivit om Linné så finner man varandra. Vi hade väldigt trevligt tillsammans. Så gjorde vi som man brukar när man lär känna någon i vetenskapens värld – man skickar varandra några särtryck och så. Sedan möttes vi i Skåne där de bor på somrarna, och hon började fråga mig om min tjänst och vad som skulle hända när jag pensionerades. Hon visste att det var en personlig rådsprofessur. »Tyvärr tror jag att den kommer att dras in«, sade jag. Sedan gick det ett tag, och så fick jag ett brev där hon meddelade att hon hade bestämt sig för vad hon skulle ge pengar till. Hon ville donera medel så att min professur skulle kunna vara kvar. Vi träffades sedan och planerade hur det skulle läggas upp, och det blev sedan officiellt i januari 2002. Det visade sig att det enklaste var att byta namn på min tidigare professur, för då skulle den inte behöva utlysas – jag hade ju fem år kvar. Därför installerades jag på den nya professorsstolen 7 maj 2002. Sedan satt jag på den till 2007. Och själva poängen var att ämnet vetenskapshistoria skulle få fortsätta. Det skulle finnas en garanti för upp till 30 år, men medlen räcker säkert ännu längre. Och hade de inte kommit hade tjänsten lagts ner, det är jag övertygad om. Jag sonderade nämligen terrängen utan att avslöja någonting. Ledande personer vid vår fakultet var inte vidare sugna på att fortsätta. De tänkte på pengarna som alltid. Därför blev jag oerhört tacksam. Lisbet Rausing hade tidigare skänkt pengar till en professur vid Harvard, en vid Imperial College och en i Cambridge. Och sedan alltså till en i Uppsala. Jag blev väldigt glad och stolt över att tillhöra detta illustra sällskap. Vi har också fortsatt haft mycket goda och nära relationer. Däremot vill jag inte kommentera hur verksamheten har bedrivits efter mig. Det vore fel.

TK: Jag förstår. Men du kanske i alla fall – allra sist i detta samtal – kan berätta någonting om relationen mellan avdelningen för vetenskapshistoria och den övriga institutionen för idé- och lärdoms-historia.

TF: Jo, när jag fick min forskarrådsprofessur 1982 så var frågan om jag skulle bilda ett helt eget ämne, eller om inriktningen skulle ingå i idé- och lärdoms-historia. Både jag och Gunnar Eriksson var helt eniga om att vetenskapshistoria skulle integreras. Vi skulle inte bli konkurrenter, utan vetenskapshistoria skulle finnas som ett alternativ på doktorandnivå. Jag skulle också hjälpa till med vetenskapshistorisk undervisning på grundnivån i mån av tid och lust. Och i stort sett har det fungerat så därefter. Man kan säga att uppdelningen har funnits utan större problem. Vi har kommit överens bra, åtminstone enligt vad jag tycker. Ibland kan man ha olika åsikter, men det har inte varit några allvarigare slitningar. Och ibland fungerar heller inte personkemin som den ska. Dessutom fanns vi ju under en period på skilda håll rent lokalmässigt, vilket inte var så lyckat. När idé- och lärdoms-historia flyttade till slottet följde jag inte med. Det var medvetet. Jag förstod att det skulle bli för trångt, vilket jag fick rätt i. Men det var en klar nackdel att vi delades upp. Fast nu är vi sedan ett antal år återförenade igen här i Engelska parken, och det är mycket bättre.

TK: Det blir också en bra utgång ur vårt samtal – en återförening mellan idé- och lärdoms-historia och vetenskapshistoria under ett och samma tak. En återförening som pekar mot framtiden. Tack Tore Frängsmyr för detta samtal.